

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎี

แนวความคิดและทฤษฎี

อุดมการณ์ เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในชุมชนการเมืองทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นชุมชนการเมืองในอดีตหรือปัจจุบัน ในสมัยเดิมนั้น ideology ที่สำคัญคือ ideology หรืออุดมการณ์ทางศาสนา (religious ideology) และอุดมการณ์ในทางศีลธรรม (moral ideology) อุดมการณ์สองประการนี้นอกจากจะพบเห็นได้ในยุคสมัยดังกล่าวแล้ว แม้ปัจจุบันหากเป็นสังคมเกษตรกรรม (agrarian society) ซึ่งลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ (simple way of life) อุดมการณ์ทางศาสนาและทางศีลธรรมก็มีความสำคัญอยู่มาก¹

ต่อมาเมื่อวิทยาการ (technology) ก้าวหน้าขึ้น สังคมก็เปลี่ยนไป คือ วิทยาการได้ช่วยให้สังคมเจริญขึ้น แต่พร้อม ๆ กันนั้นก็เกิดปัญหาตามมามากมาย ปัญหาของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของวิทยาการ หรือวิทยาการมีบทบาทอยู่มาก (technology - oriented society) จึงเป็นปัญหามากแง่หลายมุมหลายมิติ (dimensions) มีความยุ่งยากซับซ้อน ในสังคมอุตสาหกรรมอุดมการณ์ทางศาสนาและอุดมการณ์ทางศีลธรรมจะยังมีความสำคัญอยู่แต่ก็ได้มีอุดมการณ์ใหม่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากอิทธิพลของลักษณะสังคมอุตสาหกรรม วิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมอุตสาหกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ความจำเป็นในการอยู่รอด หรือที่จะดำรงชีวิตอย่างมีหลักประกันในสังคมแบบใหม่ทำให้มนุษย์พัฒนาอุดมการณ์ที่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน เช่น สังคมนิยมแบบอะวันตัก (Owenite Socialism) สังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์ (Maxist Socialism) เป็นต้น

¹ จรูญ สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2518).

อุดมการณ์เหล่านี้ได้กำหนดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคมในยุคปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกันก็มีผลบังคับกลไกทางการเมือง ความมุ่งหมายและระบบการเมืองการปกครองของชุมชนทางการเมืองใด ๆ ให้ผันแปรไปตามเจตนารมณ์ของอุดมการณ์นั้น ๆ

อุดมการณ์ (Ideology)

อุดมการณ์เป็นคำที่เรียกขานกันในปัจจุบัน อย่างค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในทางวิชาการแล้วจะกล่าวถึงอุดมการณ์มากเป็นพิเศษ ตามการคาดหมายของ บาราดาต (Leon P. Baradat) บุคคลที่ใช้คำนี้เป็นคนแรกคือ แทรซี่ (Destutt de Tracy, 2297 - 2379) โดยท่านได้ใช้คำว่า “Ideology” หรืออุดมการณ์อยู่ในผลงานระหว่างปี พ.ศ. 2344 - 2358 สำหรับการศึกษาเรื่องความรู้แจ้ง (enlightenment) ของมนุษย์อย่างเป็นระบบ โดยท่านมีความเชื่อว่าประชาชนสามารถใช้ศาสตร์ในการปรับปรุงเงื่อนไขทางสังคมและการเมืองได้ ซึ่งเห็นได้ชัดว่าอุดมการณ์ในความคิดของท่านเป็นการศึกษาถึงกระบวนการก่อ รูปความคิดหรือศาสตร์ของความคิดอุดมการณ์จะถูกกระตุ้นโดยสภาพแวดล้อมทางกายภาพและการเรียนรู้ในเชิงประจักษ์เท่านั้นที่เป็นที่มาของการก่อรูป ความคิด มิใช่มาจก สภาพเหนือธรรมชาติอันเรียกว่า supernatural หรือ spiritual phenomena²

เบคอน (Francis Bacon, 2103-2169) ได้เคยให้ทัศนะไว้ Novum Organum ว่าความรู้มาจากการสังเกตการณ์อย่างระมัดระวังและจากประสบการณ์อย่างแน่ชัด ต่อมา ล็อก (John Locke, 2175-2247)³ ได้รับเอาทฤษฎีของเบคอน ไปขยายเพิ่มเติม ล็อกเชื่อว่าในตอนแรกเกิดมนุษย์ไม่มีความรู้เพราะในความคิดมีแต่ความว่างเปล่า ความคิดนี้จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมา

² อ้างใน Leon P. Baradat, “Political Ideologies” Their Origins and Impact (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice - Hall , 1976) , pp. 30-31. อ้างถึงใน จรูญ สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร”, หน้า 121.

³ John Locke, The Second Treatise of Government and a Letter Concerning Toleration. (J.W. Gough : New York, Macmillan, 1956). อ้างถึงใน จรูญ สุภาพ “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร” หน้า 121.

หลังจากที่มีประสบการณ์อย่างซับซ้อนและนำไปสู่การสรุปเป็นความคิดเฉพาะอย่างซึ่งแสดงให้เห็นอย่างโจ่งแจ้งว่า วัตถุประสงค์กำหนดความคิดและตามความคิดของแท้ซึ่ง อุดมการณ์ยังบ่งบอกถึงจุดหมายของมนุษย์คือ การปรับปรุงสังคมและระบบการเมืองนั้นคือ มีการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อไปพัฒนาสังคม และพยายามปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น

เมื่อมาถึงสมัยของมาร์กซ์และเอนเงิลส์ (Karl Marx & Frederick Engels) ให้ความสำคัญเห็นว่าอุดมการณ์เป็นความสำนึกจอมปลอม (false consciousness) มาร์กซ์เห็นว่าอุดมการณ์ถูกกำหนดโดยสภาพสังคม หรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม ที่มาร์กซ์ กล่าวเช่นนี้คงจะหมายถึงความเชื่อ หรือความรู้สึกอันไม่ถูกต้องและขัดกับสภาพแท้จริงที่เกี่ยวกับสังคมที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ ซึ่งกลุ่มชนหรือชนชั้นหนึ่งยอมรับและเชื่อมั่น ความเชื่อผิด ๆ เช่นนี้มีอยู่อย่างกว้างขวางและก่อให้เกิดผลในทางสังคม

ความเชื่อและความรู้สึกสำนึกที่มาร์กซ์เห็นว่าเป็นภาพมายา เป็นสิ่งจอมปลอมนั้นได้แก่ความเชื่อที่เกี่ยวกับหน้าที่และบทบาทอันสำคัญของรัฐ ความเชื่อของคนที่เกี่ยวข้องกับรัฐโดยแยกกำเนิดและการมีอยู่ของรัฐออกเป็นเอกเทศจากสภาพความขัดแย้งทางชนชั้นในสังคมนี้ ได้ช่วยให้ชนชั้นที่มีอำนาจในการปกครองสามารถกดขี่ และถ่วงเวลาประโยชน์จากผู้ที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองได้ ถ้ารัฐต้องสนับสนุนหรือพิทักษ์ผลประโยชน์ของชนชั้นหนึ่งๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างระบบความเชื่อผิด ๆ ให้คนส่วนมากยอมรับเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่ชนชั้นปกครองกำลังสนับสนุนอยู่

อุดมการณ์เป็นสิ่งที่ เสนีย์ เสาวพงศ์ กล่าวถึงในรูปของความรู้สึกนึกคิดอันเป็นความสำนึกทางสังคม “ในระบบสังคมที่มีชนชั้นความรู้สึกนึกคิดของชนชั้นปกครองย่อมครอบคลุมและเป็นใหญ่ เพราะได้รับการสนับสนุนทางกำลังวัตถุ การบริหาร การปกครอง และระบบกฎหมายเป็นเครื่องมือ ทั้งยังมีระบบการศึกษาอบรมที่ช่วยส่งเสริมให้ความรู้สึกนึกคิดดำเนินสืบไป เราจะเห็นได้ว่า จากประวัติศาสตร์ของสังคมในสมัยศักดินาความรู้สึกนึกคิดแบบศักดินาย่อมเป็นใหญ่ ชนชั้นศักดินาเป็นชนชั้นปกครอง กำลังทางวัตถุของสังคม เช่นที่ดิน อยู่ในชนชั้นศักดินา กฎหมายและการศึกษาก็เป็นไปตามแบบศักดินา.....บุคคลชั้นสูงรู้สึกตัวว่าเพื่อที่จะทำให้ความสำคัญของเขาพวกมันมีและมีการศึกษาให้คงอยู่ เขาจะต้องไม่ได้รับการศึกษาเพื่อที่จะกำจัดฐานะอภิสิทธิ์ของตน บางครั้งก็พยายามทำให้เห็นว่า การมีชีวิตอย่าง

อดีตเป็นของวิเศษด้วยประการทั้งปวง บางครั้งก็หันไปทางไสยศาสตร์ และบางครั้งก็มีความคิดเรื่องอภิมนุษย์⁴

ในความหมายนี้ อุดมการณ์มีหน้าที่สำคัญในการสนับสนุนผลประโยชน์ของชนชั้น กล่าวคือ อุดมการณ์ของชนชั้นที่มีอำนาจซึ่งกดขี่เอารัดเอาเปรียบชนชั้นอื่น ให้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนฐานะทางสังคม หรือระบบการเมืองของชนชั้นนั้น ส่วนอุดมการณ์ของชนชั้นที่ถูกกดขี่ประโยชน์ ก็จะท้าทายระบบสังคมเก่า และระบบการเมืองที่เป็นอยู่

ลักษณะสำคัญของอุดมการณ์

พาร์สัน ได้ให้คำจำกัดความของอุดมการณ์ว่าเป็น “ระบบความคิดโดยทั่ว ๆ ไปที่สมาชิกของชุมชนหนึ่งยึดมั่นร่วมกัน”

ฟรีดริค และ เบรซิงสกี ให้ความเห็นว่าอุดมการณ์เป็น “แนวความคิดที่มีความคงเส้นคงวา อันเกี่ยวกับวิธีการในทางปฏิบัติว่าทำอย่างไรจึงจะเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปสังคมขึ้นใหม่ โดยมีการวิจารณ์สังคมที่กำลังเป็นอยู่ หรือที่เป็นมาแล้วในอดีตว่ามีความผิดพลาดไม่ดีอย่างไร โดยละเอียด” ตามความเห็นนี้คุณสมบัติหรือแก่นแท้ของอุดมการณ์ คือการที่อุดมการณ์มีลักษณะในทางปฏิบัติ⁵

⁴ เสนีย์ เสาวพงศ์. ปาฐกถาเรื่อง การประพันธ์กับสังคม. แสดง ณ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง 31 มีนาคม พ.ศ. 2495 (ชุมนุมวรรณศิลป์ สมช, 2516)

⁵ Carl J. Friederich & Z.K. Brezezinski, Totalitarian Dictatorship and Autocracy. (Cambridge : Harvard University Press, 1956), pp. 74. อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ทางการเมือง”, หน้า 8.

วิชารัฐศาสตร์ในปัจจุบันได้แยกแยะความหมายของ ideology ไว้หลายประการ⁶

ประการแรก ถือว่า ideology เป็นความคิด (thought) ความเชื่อ (belief) ที่มีแบบแผน หมายความว่า ideology มิได้เป็นความคิดที่เลื่อนลอยปราศจากหลักเกณฑ์ตรงกันข้ามเป็นความคิดความเชื่อที่มีแนวทางแน่นอน มีเหตุมีผล มีจุดหมายปลายทาง และวัตถุประสงค์ที่มนุษย์พยายามจะดำเนินให้สัมฤทธิ์ผล

ประการที่สอง ถือว่าความคิดความเชื่อนี้เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง หรือวิถีชีวิตทางการเมือง อุดมการณ์ในทางการเมืองนี้ มีความมุ่งหมายที่จะกำหนดเกณฑ์ต่างๆ ในด้านการปกครอง อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้น รวมทั้งเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่เห็นว่ายังไม่ถูกต้องสมบูรณ์

ประการที่สาม ความคิดความเชื่อที่ได้กล่าวมาแล้วมีผลทำให้เกิดการเชื่อฟังปฏิบัติตาม (obedience) ซึ่งหมายถึง การยอมรับว่าสิ่งต่าง ๆ ที่อุดมการณ์กำหนดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องใช้ได้ (legitimacy) หรือมีผลดีสมควรที่จะได้นำไปประยุกต์ใช้ให้บังเกิดผล

ประการที่สี่ ความคิดความเชื่อนั้น กลายเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดการเห็นพ้องต้องกัน (consensus) ภายในรัฐ หมายความว่า เมื่อมนุษย์ในชุมชนใดยึดถือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในอุดมการณ์ใดว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว อุดมการณ์นั้นก็จะเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลผลักดันให้มนุษย์ได้เห็นพ้องต้องกันในหลักการ ความมุ่งหมาย กระบวนการ รวมทั้งผลของอุดมการณ์นั้นเมื่อนำมาปฏิบัติอย่างจริงจังในสังคม

ประการสุดท้าย ความคิดความเชื่อดังกล่าวแล้วจะทำให้เกิดกลไกในการควบคุม (mechanism of control) ขึ้น หมายความว่า เมื่อมนุษย์ในชุมชนมีความเชื่อมั่นปฏิบัติตามและมีความเห็นพ้องต้องกันในหลักการ และจุดมุ่งหมายปลายทางของอุดมการณ์นั้นแล้วเมื่อนำอุดมการณ์มาประยุกต์ใช้กับสภาพอันแท้จริงของชุมชน ก็ต้องพยายามดำเนินการให้ดีที่สุดเพื่อให้

⁶ จรูญ สุภาพ. ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518). หน้า 202.

บรรลู่เป้าประสงค์แห่งอุดมการณ์นั้น ตัวอย่างเช่น Marxist Ideology ซึ่งเชื่อว่า จุดหมายปลายทางคือสังคมนิยมซึ่งปราศจากกฎเกณฑ์ข้อบังคับ หรือระเบียบกฎหมายใดๆ ที่เป็นเครื่องบีบบังคับมนุษย์ หรือเป็นการขูดรีดระหว่างชนชั้น รวมทั้งองค์การหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ และขั้นสุดท้ายคือการสูญสลายของรัฐ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์นี้ ลัทธินั้นมีกลไกคุม คือพรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งได้รับนับถือว่าเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองชนชั้นกรรมาชีพ และอุดมการณ์ภายในพรรคก็มีหน่วยงานย่อยอีก เพื่อปฏิบัติตามคำสั่งและนโยบายของพรรคอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีกรรมวิธีอีกมากมายหลายประการ เช่น การฝึกรบเพื่อเปลี่ยนคุณค่าและทัศนคติ (indoctrination) การระแวดระวัง (vigilance) การควบคุม (control) เป็นต้น ที่ต้องปฏิบัติเช่นนี้ก็เพื่อประโยชน์แห่งการดำรงอยู่ของอุดมการณ์นั้น

นักปราชญ์ทางรัฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่ง คือ de Toqueville⁷ ได้ให้ความสำคัญอุดมการณ์ไว้มากดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

“หากปราศจากอุดมการณ์เสียแล้ว สังคมก็อาจจะตั้งอยู่หรือเจริญเติบโตต่อไปได้ เหตุว่าเมื่อมนุษย์ไม่มีความเชื่อมั่นร่วมกันในความคิดอันใดอันหนึ่ง มนุษย์ก็ไม่อาจดำเนินการใดๆ ร่วมกันได้ เมื่อขาดพฤติกรรมร่วมดังกล่าว มนุษย์ก็ยังคงมีอยู่ (ในโลก) แต่จะปราศจากสิ่งที่ยึดกันไว้ว่า “สังคม”

ความหมายของอุดมการณ์ทางการเมือง

อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก ได้ถูกนำมาใช้เพื่อกล่าวถึงความเชื่อ ความคิด หรือแม้แต่ทัศนคติของคนกลุ่มหนึ่งหรือชุมชนหนึ่ง ความเชื่อและความคิดดังกล่าวนี้ อาจจะมีจำกัดอยู่แต่เฉพาะคนเพียงไม่กี่คนหรือหลายคนก็ได้⁸ หรือเป็นความเชื่อที่มีคนยึดถืออยู่ในสมัยหนึ่ง แต่ไม่มีอิทธิพลในเวลาต่อมาก็ได้ อุดมการณ์ในลักษณะแบบนี้มีอยู่มากมายคือมีความหมายต่างๆ ดังนี้

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. อุดมการณ์ทางการเมือง. (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2517), หน้า 2.

1. อุดมการณ์หมายถึง ระบบความคิดที่อธิบายถึงความเป็นมาของสภาพทางสังคมในอดีตและปัจจุบัน โดยเสนอวิธีการที่จะทำให้มนุษย์ในสังคมหลุดพ้นจากสถานะที่ไม่พึงปรารถนาในปัจจุบัน เพื่อไปสู่สถานะที่ดีเลิศในอนาคต⁹

2. อุดมการณ์หมายถึง แนวความคิดที่อธิบายถึงความเป็นมาของระบบสังคมมนุษย์ในอดีต สภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต วางแนวทางการประพฤติปฏิบัติสำหรับสมาชิกในปัจจุบันและสำหรับบรรลุถึงความมุ่งหวังของอนาคต พร้อมทั้งให้ความหมายแก่ชีวิต แก่ความประเพณีและความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อมและระบบสังคมทั้งหมด¹⁰

3. อุดมการณ์หมายถึง ทฤษฎีที่แจ่มแจ้งแยกแยะแนวความคิด ความเชื่ออันมีแบบแผนซึ่งมุ่งอธิบายสถานการณ์ในสังคม ทั้งที่เป็นมาแล้วในอดีตที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบันและที่จะเป็นไปในอนาคต¹¹

4. อุดมการณ์ หมายถึง เครื่องมือเครื่องมือของการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลสองฝ่าย ที่มุ่งโต้แย้งหลักการของศัตรูฝ่ายตรงข้าม โดยเชื่อว่าอุดมการณ์อีกฝ่ายหนึ่งนั้นมีรากฐานมาจากผลประโยชน์ทางสังคมของชนกลุ่มนั้น¹²

⁹ กระมล ทองธรรมชาติ. การเมืองและประชาธิปไตยของไทย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญผล, 2519): หน้า 144.

¹⁰ ลิขิต ชีรเวคิน. “อุดมการณ์ทางการเมืองและการพัฒนาประเทศ”, ในอุดมการณ์กับสังคมไทย. (นครหลวง : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515). หน้า 120.

¹¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. “อุดมการณ์ทางการเมืองของไทย” ในอุดมการณ์กับสังคมไทย. (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515). หน้า 13.

¹² Karl Mannheim, Ideology and Utopia. translated by Louis Wirth and Edward Shils, (New York : Hartcourt , Brace & World, Inc., 1939), pp. 55-87. อ้างถึงใน จรุง สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร”, หน้า 123.

5. อุดมการณ์หมายถึงแนวความคิดที่มีความคงเส้นคงวา อันเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติว่าทำอย่างไรจึงจะเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปสังคมขึ้นมาใหม่ โดยมีการวิจารณ์สังคมที่กำลังเป็นอยู่หรือที่เป็นมาแล้วในอดีตที่มีความผิดพลาดไม่ใช่อะไร โดยละเอียด¹³

ลักษณะสำคัญของอุดมการณ์ทางการเมือง

การอธิบายถึงลักษณะของอุดมการณ์เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนมาก และนักวิชาการแต่ละท่านยังพิจารณาลักษณะของอุดมการณ์แตกต่างกันไปตามจุดยืนของตัวเอง เช่น วัตกินส์¹⁴ (Frederick Watkins) มีความเห็นว่าอุดมการณ์เป็นเรื่องของการคัดค้านสภาวะปัจจุบันของสังคม เพราะอุดมการณ์มีความต้องการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนที่มีอยู่เดิม ส่วนอินเจอร์ซอลล์ (David Ingersoll) มีความเห็นว่าแต่ละอุดมการณ์ไม่เพียงแต่มีการประเมินภาวะในปัจจุบันเท่านั้น แต่มีการประมาณการในสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอีกด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถทดแทนบางสิ่งบางอย่างที่ดีกว่าในปัจจุบันและอดีต ในแต่ละอุดมการณ์จึงต้องมีแผนการปฏิบัติการหรือแนวทางอย่างแน่นอน เพื่อพยายามเข้าใจและปรับปรุงระบบสังคม¹⁵ หลีชาร์เจนท์ (L.T. Sargent) มีความเห็นว่าอุดมการณ์เป็นพื้นฐานของระบบค่านิยมของทุกสังคม ดังนั้น มนุษย์จึงมักมีอุดมการณ์หลายอย่างในเวลาเดียวกันมากกว่าจะมีเพียงอุดมการณ์เดียว นอกจากนั้น อุดมการณ์ยังทำให้ผู้เชื่อตามมีภาพทั้งที่เป็นอยู่ (อดีต) กำลังเป็น (ปัจจุบัน) และควรจะเป็น

¹³ Carl J. Friederich and Z. K. Brezezinski, Totalitarian Dictatorship and Autocracy. (Cambridge : Harvard University Press, 1956) pp. 74. อ้างถึงใน จรูญ สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร” หน้า 123.

¹⁴ Frederick M. Watkins. The Age of Ideology - Political Thought, 1950 to the Present. (Englewood Cliffs, N. J. : Prentice - Hall , 1964). อ้างถึงใน จรูญ สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร”, หน้า 125.

¹⁵ David E. Ingersoll. Communism, Fascism, and Democracy. (Columbus, Ohio : Charles E. Merrill, 1971). อ้างถึงใน จรูญ สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร”, หน้า 125.

(อนาคต) อุดมการณ์จึงต้อง มีลักษณะที่สามารถอธิบายโลกที่ซับซ้อนให้เห็นได้อย่างง่าย ๆ และเป็นที่น่าสนใจโดยทั่วไป¹⁶ จากการยกตัวอย่างนักคิดมา 3 ท่าน ได้แสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์เป็น ศัพท์ทางการเมืองมากกว่าเป็นศัพท์ทางสังคมและเศรษฐกิจ¹⁷ เพราะได้บอกทิศทางของการ ก้าวอย่างเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของรัฐ อุดมการณ์ทางการเมืองจึงควรมีลักษณะดังนี้

1. ต้องเป็นระบบความคิดความเชื่อที่มีแบบแผน สามารถวางรูปความคิดเป็นทฤษฎี และปรัชญาอันไพศาล
2. อธิบายแยกแยะถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองได้ บ่งบอกถึงการพัฒนา ด้านวัตถุหรือความยุติธรรมให้แก่สามัญชน และมีการควบคุมซึ่งกันและกัน¹⁸
3. ชี้ถึงอนาคต ก็จะต้องบอกว่ารัฐหรือสังคมที่สวयงานนั้นมีลักษณะแบบใดและ ต้องอธิบายว่าจะให้อะไรแก่มวลชน โดยเฉพาะในด้านผลประโยชน์
4. ต้องมีเหตุมีผลและเป็นหลักเป็นฐาน เพื่อให้เป็นที่เลื่อมใสได้ง่ายและเชื่อมั่นใน เหตุผลที่มีต่อสภาพแวดล้อม
5. ต้องเข้าถึงประชาชน มวลชนต้องยอมรับ สามัญชนจะต้องสามารถเข้าใจระบบ ความคิดนั้นได้ง่าย เป็นพลังผลักดันให้เกิดการพัฒนาขึ้นโดยเร็วที่สุด และเกิดความสามารถปรับ ตัวให้เข้ากับสภาพความต้องการของสถานการณ์ กล่าวคือ อุดมการณ์ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากดั้งเดิมมาสู่ปัจจุบันได้
6. สามารถทำหน้าที่บรรยายความรู้สึกที่ซ่อนเร้นหรือถูกแปลงจากดั้งเดิมมาสู่ ปัจจุบันได้ สามารถทำหน้าที่บรรยายความรู้สึกที่ซ่อนเร้นหรือถูกกดคั้นอยู่ในตัวบุคคลได้

¹⁶ L. T. Sargent, Contemporary Political Ideologies. (Homewood, III : Dorsey Press, 1972), pp. 1. อ้างถึงใน จรุง สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร” หน้า 126.

¹⁷ Baradat, Political Ideologies. pp. 33. อ้างถึงใน จรุง สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ ภาคพิศดาร” หน้า 126.

¹⁸ เขียน วีระวิทย์, “อุดมการกับสังคมไทยในอนาคต” ใน อุดมการกับสังคมไทย. หน้า 171, 172 และ 176.

7. ต้องทนต่อการทำทายเป็นของอุดมการณ์อื่น ๆ มีการต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ที่ยาวนาน สามารถถ่ายทอดได้โดยการสั่งสอนหรือชักจูงใจ กล่าวคือมีการสั่งสมมาทีละน้อย โดยที่ผู้รับแทบจะไม่รู้สึกรู้หาได้ และมีการถ่ายทอดจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง

8. เป็นวิถีชีวิต คือสามารถเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันต้องมีองค์การและขบวนการในการนำอุดมการณ์ไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและเป็นผลออกมา

อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นแนวความคิดทางการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในการรวมชุมชนไว้ด้วยกัน เพราะอุดมการณ์ทางการเมืองชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่ทุก ๆ คนมีร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในสังคม ซึ่งมีกลุ่มชนที่ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษาต่างวัฒนธรรม อยู่ร่วมกัน ความแตกต่างของกลุ่มชนทำให้แต่ละกลุ่มมีการมองโลก มีทัศนคติที่ไม่เหมือนกัน หรืออาจยึดถือศาสนาหรือความเชื่อที่แตกต่างกันไป ผู้นำของประเทศที่มีลักษณะสังคมเช่นนี้ ย่อมประสบความยากลำบากในการรวมชาติ อุดมการณ์ทางการเมืองแห่งชาติจึงจะทำหน้าที่เป็น ศูนย์รวมของชนหลายกลุ่ม ในสังคมเดียวกัน ได้เป็นอย่างดี¹⁹

นอกจากนี้ อุดมการณ์ทางการเมืองยังเกิดขึ้น และถูกนำมาใช้โดยผู้นำ หรือกลุ่ม ผู้ปกครองที่สามารถลบล้างอำนาจการปกครองเก่าได้ และขึ้นมาทำการปกครองประเทศใหม่ ผู้นำที่เพิ่งขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองย่อมประสงค์ที่จะวาดภาพสังคมใหม่ วางจุดหมายใหม่ เพื่อประโยชน์ในการชักจูงประชาชนให้สนับสนุนให้ยอมรับอำนาจและเสียสละร่วมกัน เพื่อที่จะ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

¹⁹ลิจิต ธีรเวคิน. “อุดมการณ์ทางการเมืองและการพัฒนาประเทศ”, ในอุดมการณ์กับสังคมไทย. หน้า 120.

อุดมการณ์ทางการเมืองอาจถูกนำมาทดแทนปัญหาความชอบธรรมในการปกครองของกลุ่มที่มีอำนาจใหม่ได้ อุดมการณ์เป็นเหตุผลที่กลุ่มการเมืองยกขึ้นอ้างเพื่ออธิบาย ชักจูงให้คนยอมรับความชอบธรรมของรัฐบาลใหม่ให้มีภารกิจมีข้อผูกพันต่อรัฐบาลชุดใหม่เพื่อตอบปัญหาที่ว่าเหตุใดจึงจะต้องยอมเชื่อฟังอำนาจของผู้นำใหม่ตัวอย่างของอุดมการณ์ที่น่าทบทวนสนับสนุนอำนาจและความชอบธรรมของรัฐบาลใหม่นี้ ได้แก่ ประกาศของคณะราษฎรภายหลังจากที่ได้ทำการยึดอำนาจปกครองจากพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า

“รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่าหลอกว่าจะบำรุงการทำการหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้งค่อย ๆ ก็เหลวไป หาได้ทำจริงจึงไม่มีหน้าซำกล่าวคำหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีให้พวกเขาได้กิน ว่าราษฎรมีเสียงทางการเมืองไม่ได้เพราะราษฎรยังโง่ คำพูดของพวกเขาเช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่เพราะเป็นชาติเดียวกัน..... ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่าประเทศเรานี้เป็นของราษฎรไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศมีอิสรภาพพ้นจากมือข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ซุบมือเปิบ และกวาดรวบรวมทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำบาบหลังคนนั่นเอง”

จากประกาศของคณะราษฎรนี้ จะเห็นได้ว่าคณะราษฎรได้ทำลายอุดมการณ์เก่าของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หลายประการด้วยกัน ในเบื้องต้น คณะราษฎรชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยเป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ ราษฎรควรเป็นผู้ที่ได้รับสิทธิในการปกครองประเทศและสิทธิอื่น ๆ เช่น การได้รับการศึกษา ฯลฯ ประกาศของคณะราษฎรเป็นคำแถลงอุดมการณ์ที่ทำลายลัทธิเทวสิทธิ์ และยังพยายามชี้ให้เห็นถึงสภาพความเป็นมาของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งถึงความไม่ดิของระบบนั้นก่อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบ ความไม่ยุติธรรม การแจกจ่ายที่ไม่เป็นธรรมและการถูกเหยียดหยามระหว่างชนชั้น ประกาศฉบับนี้ชี้ให้เห็นสภาพชีวิตปัจจุบันของคนไทยว่าเหตุใดจึงต้องอดอยากยากแค้นและได้ตั้งความหวังสำหรับชีวิตใหม่ภายใต้การปกครองของคณะราษฎรไว้ด้วย เป็นเป้าหมายใหม่ซึ่งได้แก่หลักหกประการของคณะราษฎร นั่นเอง

เป้าหมายใหม่นี้มักจะถูกรวมไว้ในอุดมการณ์ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการรวมคนเข้าด้วยกันในการทำสิ่งที่ผู้นำต้องการ ดังนั้นอุดมการณ์ทางการเมืองในลักษณะนี้จึงเป็นความเชื่อทางการเมืองซึ่งผู้นำพยายามสร้างขึ้นภายหลังที่ยึดอำนาจการปกครองได้แล้วเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการรวมอำนาจและรักษาอำนาจนั้นไว้

อย่างไรก็ตาม อุดมการณ์ทางการเมืองอาจเป็นความเชื่อทางการเมืองที่มีมาก่อนหน้าที่กลุ่มซึ่งยึดถืออุดมการณ์นั้นสามารถยึดอำนาจทางการเมืองปกครองก็ได้ ทฤษฎีมาร์ชชีสเป็นความเชื่อที่มีมาก่อนการปฏิวัติเมื่อปี ค.ศ. 1917 ในรัสเซียอุดมการณ์ทางการเมืองที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์นำมาจากทฤษฎีของมาร์ชชีส นั้นไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ในการนำทางในการปฏิวัติเท่านั้นและเป็นหลักการที่ใช้ในการนำระบบที่ก่อตั้งขึ้นหลังการปฏิวัติ คือระบบคอมมิวนิสต์รัสเซียอีกด้วย

การที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองในระบบการเมืองหนึ่ง ๆ ไม่ได้หมายความว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นจะยอมรับนับถือ หรือเชื่อมั่นในอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นอย่างกว้างขวาง แต่อาจเป็นเพราะผู้นำที่มีอำนาจทางการเมืองยึดมั่นในอุดมการณ์นั้นเพียงผู้เดียว หรือเฉพาะกลุ่มผู้ปกครองประเทศเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ก็ได้ อุดมการณ์ทางการเมืองที่ผู้นำประกาศใช้อาจเป็นของใหม่สำหรับคนทั่วไปที่ไม่มีใครเข้าใจ นอกเสียจากปัญญาชนบางคน หรืออาจมีลักษณะขัดแย้งกับอุดมการณ์ศาสนา และความเชื่อพื้นบ้านของประชาชนส่วนใหญ่ก็ได้ แต่ผู้นำทางการเมืองต้องการที่จะให้คนประพฤติปฏิบัติตัวตามความเชื่อทางการเมืองนั้น เพราะเขาเห็นว่าเป็นสิ่งดีเป็นที่พึงปรารถนา และต้องการชักจูงให้คนคล้อยตาม โดยไม่คำนึงว่าจะใช้วิธีการที่มีเหตุผลหรือไร้เหตุผล จุดหมายสำคัญอยู่ที่การให้คนยอมรับอุดมการณ์นั้นเท่านั้น ผู้นำอาจทำการโฆษณาชวนเชื่อด้วยวิธีการชักจูงที่เขาเองเห็นว่ามันไม่มีเหตุผลเลยก็ได้

การกระทำเช่นนี้เรียกว่าเป็นการนำอุดมการณ์มาใช้ประโยชน์ทางการเมือง มีการพูดถึงสงครามทางอุดมการณ์ (ideological warfare) ในลักษณะที่เป็นการขัดแย้ง และการพยายามชักจูง โฆษณาชวนเชื่อระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองของค่ายคอมมิวนิสต์กับค่ายโลกเสรีโดยที่ฝ่ายโลกเสรีอาจวาดภาพพจน์ของคอมมิวนิสต์ให้ผิดไปจากความจริง หรือพยายามวาดภาพให้น่ากลัวโดยไม่มีเหตุผลก็เป็นได้ เช่นในเมืองไทยสมัยหนึ่งเกรงกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์กันมากจนถึงกับมีผู้โฆษณาว่าคอมมิวนิสต์นั้นรับของทุกอย่างมาเป็นของกลางหมดแม้แต่ลูกเมีย บางครั้งก็วาดภาพของคอมมิวนิสต์เป็นยักษ์ที่ชั่วร้าย ในทำนองเดียวกัน ฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็จะทำการปิดบังข้อเท็จจริงบางประการของระบบนายทุนโดยประณามว่าระบบนายทุนนั้นจะต้องกดขี่ชนชั้นกรรมาชีพเสมอไปและไม่สนใจในสวัสดิการของคนทำงานเลย เป็นต้น

อาจสรุปได้ว่า การนำเอาอุดมการณ์มาใช้ประโยชน์ทางการเมืองนั้นมีอยู่ 4 ประการด้วยกันคือ

1. เป็นการนำอุดมการณ์มาใช้เพื่อปกครองและยึดกลุ่มชนเข้าไว้ด้วยกัน

2. เป็นการใช้อุดมการณ์เพื่อประโยชน์ในการชักจูงให้คนมาเสียสละเพื่อเป้าหมายร่วม หรือ “ทำเพื่ออุดมการณ์” ซึ่งมักจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อผู้นำทางการเมืองมากกว่าต่อตัวประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป ประชาชนถูกเรียกร้องให้เสียสละมอบกายถวายชีวิตเพื่ออุดมการณ์
3. เป็นการใช้อุดมการณ์เพื่อประโยชน์ในการขยายอำนาจของรัฐบาล
4. เป็นการใช้อุดมการณ์ภายในพรรคหรือในองค์กรอื่น ๆ โดยที่ผู้ต้องการเข้าไปยึดอำนาจ หรือเมื่อยึดอำนาจได้แล้ว เพื่อรักษาอำนาจนั้นไว้

มูลเหตุของการก่อรูปอุดมการณ์ทางการเมือง

ตามความคิดของลัทธิ คอ ความคิดของมนุษย์ไม่สามารถอุบัติขึ้นมาได้ในสุญญากาศความคิดต้องมีมูลเหตุที่มาและต้องมีทิศทางที่จะไป อุดมการณ์ทางการเมืองก็เช่นเดียวกันคือ ต้องมีสาเหตุที่มาอย่างแน่นอน ซึ่งอาจจะแยกแยะได้ดังนี้

1. อุดมการณ์มีบทบาทในการผูกพันชนในชาติเข้าด้วยกัน ความคิดความเชื่อในรูปแบบของอุดมการณ์เอง อาจเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดการเห็นพ้องต้องกันภายในรัฐฯ หนึ่งได้²⁰
2. อุดมการณ์ช่วยให้คนในสังคมสำนึกถึงความสัมพันธ์ของเขาในฐานะสมาชิกคนหนึ่งกับสภาพแวดล้อม อันจะก่อให้เกิดความมุ่งมาดปรารถนาที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลง
3. อุดมการณ์จะชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของสังคมปัจจุบัน และแนะแนวทางสำหรับชีวิตที่ดีกว่าในอนาคตซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติ (utopia)
4. อุดมการณ์สามารถทำให้สังคมที่เฉื่อยชา พัฒนาเป็นสังคมที่มีพลังผลักดันภายใน สามารถปรับตัวให้เข้ากับกาลเวลา และสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง
5. อุดมการณ์มีเหตุผลอ้างอิงสำหรับความประพฤติ และการปฏิบัติประจำวันของมนุษย์ซึ่งนำไปสู่ความยุติธรรมทางสังคมพร้อมทั้งกำหนดบทบาทและสิทธิของบุคคลในสังคมด้วย
6. อุดมการณ์ทำให้มวลสมาชิกยอมรับในระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศ

²⁰ จรุง สุภาพ. Ideology กับการวิเคราะห์ทางการเมือง. (วารสารสังคมศาสตร์, 7 กรกฎาคม, 2513). หน้า 101.

7. อุดมการณ์นำมาซึ่งความเป็นหนึ่ง อันเดียวกัน

8. อุดมการณ์เป็นสิ่งที่มียุทธพลจงใจให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในสหประชาชาติกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อก้าวไปสู่สภาวะที่ดีเลิศ หรือคვენการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการไปสู่สภาวะที่ดีเลิศนั้น

สรุปมูลเหตุของการก่อรูปอุดมการณ์ทางการเมืองคือ ถ้าระบบสังคม การเมืองและเศรษฐกิจเกิดความเสื่อมโทรมขึ้นไม่ว่าด้วยสาเหตุอะไรก็จะมีคนในระบบสังคมนั้นคิดที่จะปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น โดยแสวงหาแนวทางใดแนวทางหนึ่งเป็นเส้นทางแห่งการบรรลุเป้าหมายคือสังคมที่ดี ระบบความคิดและความเชื่อนี้จะมีการเผยแพร่ออกไปให้สมาชิกของสังคมได้ยอมรับไว้เพื่อที่จะได้อุทิศร่างกายและแรงใจในการพัฒนาการเมืองต่อไป เพราะในสภาพสังคมที่เสื่อมโทรม สมาชิกสังคมต่างเอาตัวรอดและไม่ค่อยจะคิดถึงผู้อื่น การนำอุดมการณ์ทางการเมืองหนึ่ง ๆ มาเผยแพร่จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะอุดมการณ์ทางการเมืองมีบทบาทสำคัญหรือมียุทธพลในการชักจูงใจให้ประชาชนผนึกกำลังกันเข้าต่อสู้กับอุปสรรคทั้งปวงของสังคมเพื่อก้าวไปสู่สังคมที่เท่าเทียมกันและที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม อุดมการณ์ทางการเมืองนั้นมีอยู่หลายประเภท แต่ผู้ศึกษาจำเป็นต้องเลือกเสนอศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองรูปแบบแนวทางกว้าง ๆ คือ อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ อุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตย อุดมการณ์สังคมนิยมประชาธิปไตย

อุดมการณ์คอมมิวนิสต์

อุดมการณ์คอมมิวนิสต์เป็นอุดมการณ์ที่ทรงพลังมาก เพราะเป็นอุดมการณ์ที่นำเอาทฤษฎีกับวิธีการปฏิบัติมาผสานเข้าไว้ด้วยกัน อุดมการณ์คอมมิวนิสต์มิได้บรรยายสภาพความเป็นมาของสังคมในลักษณะของการโต้เถียงแบบปรัชญาเท่านั้น แต่ยังชี้แนวทางที่จะบรรลุถึงสังคมใหม่ อีกด้วยการผนวกเอาวิธีการเข้ากับทฤษฎีนี้เป็นผลงานของเลนิน เลนินมองทฤษฎีมาร์กซ์ว่าเป็นทฤษฎีที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการรวมกลุ่มทางการเมือง ในบทความชื่อ “What Is To Be Done” เลนินได้ใช้ “กฎทางสังคม” ที่มาร์กซ์เสนอไว้เป็นแนวทางของการปฏิบัติโดยยืนยันว่าความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากกฎทางสังคมอันเป็นปรกติธรรมของมาร์กซ์นั้นจะยอมให้ถูกหันเหไปแม้แต่เล็กน้อยก็ไม่ได้ จะเกิดขึ้นหรือมีอยู่ก็ไม่ได้ หมายความว่าพรรคคอมมิวนิสต์เท่านั้นที่จะมีสิทธิตีความทฤษฎีของมาร์กซ์ และสมาชิกพรรคตลอดจนสมาชิกอื่น ๆ ในสังคมจะต้องยอมรับ เชื่อฟัง และปฏิบัติตาม

เลนินได้ใช้ประโยชน์จากการปรับทฤษฎีของมาร์กซ์ให้การเป็นข้ออ้างให้พรรคคอมมิวนิสต์เป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ (vanguard of the proletariat) เนื่องจากชนชั้นกรรมาชีพยังไม่มีคามสำนึกทางชนชั้นที่จะร่วมมือกัน รวมเป็นกลุ่มเพื่อต่อต้านชนชั้นนายทุนด้วยตนเอง จึงต้องให้พรรคคอมมิวนิสต์เป็นผู้นำ

เลนินเชื่อว่าเพื่อประโยชน์ในการปฏิวัติและการรักษาอำนาจของคอมมิวนิสต์ การที่จะได้อำนาจมาและรักษาอำนาจไว้ได้นั้นจำเป็นต้องมีพรรคการเมืองที่รวมกัน มีระเบียบวินัยที่เข้มแข็ง และการที่จะมีพรรคการเมืองที่เข้มแข็งได้ สมาชิกพรรคจะต้องยอมรับเชื่อถือในอุดมการณ์ร่วมกัน

ดังนั้นอุดมการณ์คอมมิวนิสต์จึงเป็นอุดมการณ์ของชนชั้นนำ คือของผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ มากกว่าอุดมการณ์ของชนชั้น แม้ว่ามาร์กซ์จะเชื่อว่า กรรมกรมีความจำเป็นที่จะต้องรวมกลุ่มกันเพื่อฉีกกำลังในการต่อต้าน และจัดศัตรูของชนชั้นกรรมาชีพก็ตาม และคิดว่าทฤษฎีของเขาจะช่วยให้ชนชั้นนี้เข้าใจถึงสถานการณ์ และผลประโยชน์อันแท้จริงของชนชั้นดีขึ้นก็ตาม แต่มาร์กซ์ไม่ได้คาดคิดเลยว่าชนชั้นกรรมาชีพนี้จะถูกนำโดยพรรคการเมืองที่มีองค์การการจัระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด โดยมีทฤษฎีของเขาเป็นหลักชัย และพรรคคอมมิวนิสต์จะเป็นหน่วยเดียวที่จะสามารถตีความและตัดแปลงทฤษฎีของเขาได้

การนำเอาอุดมการณ์มาร์กซิสม์ มาใช้เพื่อรวมพรรคคอมมิวนิสต์ไว้อย่างเหนียวแน่นก็ดี การเอาทฤษฎีมาร์กซิสม์มาเป็นข้ออ้างในการจัดศัตรูของพรรคของคอมมิวนิสต์ก็ดี หรือการนำเอาเจตนารมณ์ของทฤษฎีมาร์กซิสม์ มาใช้บังคับคนโดยทั่วๆ ไปในสังคมนิสต์เซียก็ดี ล้วนแล้วแต่ไม่ใช่ความคิดของมาร์กซ์ (non marxist) แต่เป็นความคิดของเลนิน (Leninism) ซึ่งเป็นที่เรียกกันต่อมาว่า Marxism - Leninism อุดมการณ์คอมมิวนิสต์นั้นมีพลังกว่าอุดมการณ์อื่น ๆ เพราะมีลักษณะของทฤษฎีผสมกับแนวทางปฏิบัติอย่างชัดเจน ดังได้กล่าวมาแล้วทฤษฎีที่จะเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีอิทธิพลนั้น มักจะมีลักษณะ เช่น ทฤษฎีมาร์กซิสม์นี้ คือสามารถที่จะเชื่อมโยงประสบการณ์กับแนวความคิดทางทฤษฎีเข้าด้วยกัน ผู้ที่ยึดมั่นในทฤษฎีมาร์กซิสม์มักจะคิดว่าพวกเขากำลังทำงานร่วมกันเพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นและจุดประสงค์อย่างเดียวกัน ในขณะที่ทำงานร่วมกันนั้นทุก ๆ คนเป็นสหายร่วมอุดมการณ์กัน ร่วมความเชื่ออย่างเดียวกัน

เนื่องจากอุดมการณ์คอมมิวนิสต์เชื่อในทฤษฎีของการขัดกันระหว่างชนชั้นตามหลักวิชาวิธี (dialectic) กล่าวคือ ธรรมชาติย่อมมีความขัดแย้งกันภายใน มีการต่อสู้ระหว่างสิ่งที่ตรงกันข้ามระหว่างของเก่ากับของใหม่ ระหว่างสิ่งที่เสื่อมกับสิ่งที่เจริญ และระหว่างความก้าวหน้าและถอยหลัง ฝ่ายคอมมิวนิสต์จึงมีความประสงค์ที่จะทำลายระบบทุนนิยมด้วยการปฏิบัติ

เพราะเป็นหนทางที่จะจัดพลังเก่าและระบบการปกครองที่พวกเขาถือว่าไม่ถูกต้องกับกฎของความเป็นจริงทางสังคมโดยเร็วที่สุด

เนื่องจากปัจจัยการผลิตและวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดระบบการเมือง และความรู้สึคนึกคิดทางสังคมอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสังคมคือการปฏิบัติที่ไม่แท้จริง เป็นการสับเปลี่ยนอำนาจทางการเมืองจากที่เป็นของพวกศักดินา เจ้า และขุนนาง มาเป็นพวกชนชั้นกฏุมภี (bourgeois) เท่านั้น

การปฏิบัติที่แท้จริงจะต้องเปลี่ยนแปลงพื้นฐานสำคัญทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้ถือปัจจัยการผลิตจากชนกลุ่มน้อยที่เป็นชนชั้นนายทุน หรือชนชั้นเจ้าสมบัติ มาเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ปัจจัยสำคัญในการผลิตทั้งหมดจะต้องถูกเปลี่ยนมือมาเป็นของรัฐ การแจกจ่ายสินค้าและบริการตลอดจนทรัพยากรอื่น ๆ ก็จะต้องตกอยู่ในมือของรัฐทั้งสิ้น อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ เชื่อมั่นว่า การเปลี่ยนแปลงจากระบบนายทุนมาเป็นระบบคอมมิวนิสต์ จะต้องกระทำอย่างรีบด่วนเด็ดขาด สมบูรณ์ ด้วยการปฏิบัติโดยการใช้กำลัง

อุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตย (Liberal Democratic Ideology)

อุดมการณ์เกิดจากทฤษฎีและแนวความคิดทางการเมืองที่สำคัญ คือปัจเจกชนนิยม (individualism) ทฤษฎีการเมืองกับประชาธิปไตยที่เป็นอุดมการณ์นั้น จะต้องเป็นความเชื่อของคนที่มีต่อหลักการซึ่งมีอยู่ในทฤษฎีประชาธิปไตยและได้นำเอาความเชื่อนั้นมายึดถือไว้เป็นหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจปัญหาสำคัญ ๆ ในชีวิต ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง เราจะหมายถึงประชาธิปไตยที่เป็นวิถีชีวิตด้วยในลักษณะหนึ่ง ปัจเจกชนนิยมย้ำความมีอิสระเสรีภาพของบุคคลและมองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับรัฐว่า รัฐมีอยู่เพื่อเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้บุคคลในสังคมมีชีวิตที่มั่นคง ปลอดภัย และสมบูรณ์ มากกว่าที่จะถือว่ารัฐเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเหนือบุคคล และคนทั้งหลายในสังคมยอมทำหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อรัฐ²¹

²¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. อุดมการณ์ทางการเมือง. (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2517). หน้า 51-52.

พื้นฐานความเชื่อพวกปัจเจกชนนิยมมาจาก

1. ความเชื่อของพวกยิวที่ว่าในโลกนี้มีพระเจ้าองค์เดียวก่อให้เกิดความคิดที่ว่าคนทั่วโลกในฐานะที่เป็นบุตรของพระเจ้าเป็นพี่น้องกันหมด

2. ลัทธิทางศาสนาคริสต์เกี่ยวกับความเป็นอมตะของวิญญาณมนุษย์ก่อให้เกิดความคิดที่ว่าไม่ว่าจะมีความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างไร คนทั้งหลายย่อมมีความไม่เท่าเทียมกันทางจิตใจและวิญญาณ ซึ่งไม่มีอำนาจใดในโลกนี้ที่จะลบล้างได้

3. ความเห็นของพวกสโตอิก (stoic) ที่ว่า หลักเกณฑ์ที่กำหนดการกระทำที่อยู่เหนือสิ่งใดคือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเองที่จะรู้จักตัวเองและปฏิบัติตนตามหลักการและวัตถุประสงค์ที่ตนเห็นว่ามีเหตุมีผล ธาตุแท้ของมนุษย์นั้นไม่ใช่เนื้อหนังมังสา แต่เป็นความสามารถที่จะใช้เหตุผล การใช้เหตุผลนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของมนุษย์ที่ต่างจากสัตว์อื่น จากความคิดของปัจเจกชนนิยมเช่นนี้ ก่อให้เกิดแนวความคิดทางเสรีนิยม (liberalism) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบตะวันตก เสรีนิยมเชื่อว่าผลประโยชน์หรือความคิดเห็นส่วนตัวของบุคคล มีความสำคัญเหนือกว่าอำนาจของรัฐเสรีนิยมให้ความสำคัญแก่การเชื่อมั่นในหลักเกณฑ์และวิธีการหาเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์มากกว่าแบบความเชื่อทางศาสนา แนวความคิดแบบปัจเจกชนนิยมและเสรีนิยมนี้ ได้เป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองประเภทหนึ่งคืออุดมการณ์ประชาธิปไตยมีลักษณะสำคัญคือ

3.1 รากฐานอันสำคัญยิ่งของอุดมการณ์ประชาธิปไตย ได้แก่การมีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ มีศรัทธาในสติปัญญา ในการที่มนุษย์สามารถร่วมมือกันทำงาน ความสามารถของมนุษย์ที่สำคัญได้แก่การรู้จักเหตุผล และการยึดหลักเหตุผลด้วยวิธีการทดลองค้นหาตามแบบวิทยาศาสตร์ ความคิดในเรื่องเหตุผลนี้เกิดจากข้อคิดของ จอห์น ล็อก ที่ว่าความรู้ทั้งหลายทั้งปวงของคนเราได้มาจากประสบการณ์ในโลกนี้ไม่มีความจริงอันเดียวแต่ที่เรียกว่าความจริงนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ มีลักษณะชั่วคราวและขึ้นอยู่กับการตรวจสอบดูว่าเป็นจริงหรือไม่มิใช่ยึดมั่นอยู่ว่าเป็นความจริงตลอดกาลโดยไม่ตั้งข้อสงสัยตามแนวคิดนี้ความจริงที่จะต้องการค้นหาในการศึกษาธรรมชาติ และมนุษย์ในสังคมนั้นเป็นการกระทำที่ไม่มีที่สิ้นสุด ความรู้หรือสิ่งที่เรียกขานกันว่า “ความจริง” ในปัจจุบันเป็นเพียงสิ่งที่เป็นไปได้ (probability) ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อมีการค้นคว้าหาข้อมูลข่าวสารมากขึ้น

3.2 จากหลักการดังกล่าวทำให้อุดมการณ์ประชาธิปไตย เชื่อในสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็น เนื่องจากวิธีการหาข้อเท็จจริงตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย ถือหลักการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์จึงเชื่อว่าการยอมให้ทุกฝ่ายเสนอข้อเท็จจริง เหตุผล และความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่กำลังพิจารณาอยู่ให้หมดเสียก่อนแล้วจึงร่วมกันตัดสินใจจะเป็นวิธีที่ดีที่สุด จากหลักข้อนี้จึงเกิดเสรีภาพในการรวมกลุ่มจัดตั้งสมาคม ตลอดจนถึงพรรคการเมืองด้วย อุดมการณ์ประชาธิปไตยถือว่าเสรีภาพนั้นเป็นธาตุแท้ของความเป็นคนดังที่รุสโซเขียนใน “Social Contract” ว่าการสละทิ้งเสรีภาพเท่ากับเป็นการสละความเป็นมนุษย์เท่ากับการยอมเสียสิทธิของมนุษยชน และแม้แต่หน้าที่ของเรา..... การสละทิ้งเช่นนี้เป็นการขัดต่อธรรมชาติของมนุษย์ การที่นำเอาเสรีภาพทั้งหลายออกมาจากเจตจำนงของคนที่เท่ากับนำเอาศีลธรรมออกจากการกระทำของคนนั่นเอง”

4. อุดมการณ์ประชาธิปไตยเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันความเท่าเทียมหรือเสมอภาคนี้ไม่ได้หมายความว่าความเท่าเทียมกันทางสติปัญญาหรือทางกายภาพ แต่เป็นความเสมอภาคตามกฎหมายและทางการเมือง คนทุกคนควรได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและกฎหมายเท่าเทียมกัน ควรมีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองและการดำเนินชีวิตเท่าเทียมกัน โดยไม่แยกว่าเป็น เพศใด มีกำเนิดอย่างไร มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมเช่นใด ความเสมอภาคนี้หมายถึงการได้รับโอกาสในการแสวงหาการศึกษา การทำงานที่เท่าเทียมกันด้วย

5. อุดมการณ์ประชาธิปไตย เชื่อว่า อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลเกิดขึ้นจากความยินยอมของประชาชน การให้ความยินยอมเท่ากับเป็นการสร้างความชอบธรรม ให้กับกำลังหรืออำนาจ ดังนั้นรัฐบาลที่ชอบธรรมจึงเป็นรัฐบาลที่เป็นตัวแทนของประชาชน (representative government) ซึ่งแนวความคิดนี้ได้รับอิทธิพลจาก จอห์น ล็อก เขียนหนังสือชื่อ “Two Treatises of Government”²² เมื่อปี ค.ศ. 1690 มีความเห็นตอนหนึ่งว่า ผู้ปกครองจะครองอำนาจอยู่ได้ไม่ใช่เพราะการอ้างอิงการสวรรคต อ่างขนบธรรมเนียมประเพณีหรือโดยการมีกำลัง แต่อยู่ในอำนาจได้โดยการที่ประชาชนให้ความยินยอมด้วยความเต็มใจ และประชาชนเท่านั้นที่จะเป็นผู้ตัดสินรัฐบาลได้ รุสโซกล่าวถ้อยคำที่คล้ายกันกับแนวความคิดของล็อกว่า “ผู้ที่แข็งแกร่งที่สุด

²² พงศ์เพ็ญ สกุนตลาภย์. ทฤษฎีการเมืองสมัยใหม่. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์อักษร, 2536). หน้า 47-59.

ไม่อาจจะแข็งแรงพอที่จะเป็นนายได้ตลอดไปเว้นเสียแต่ว่าเขาจะเปลี่ยนกำลังมาเป็นสิทธิและความเชื่อฟังมาเป็นหน้าที่” และ “อำนาจทั้งปวงมาจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าก็ยอมรับ แต่ความเจ็บป่วยทุกข์ยากทั้งปวงก็มาจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของเช่นกันนี้ หมายความว่าเราจะถูกห้ามไม่ให้เรียกแพทย์มารักษาหรือถ้าข้าพเจ้าบังเอิญไปพบกับกองโจรที่ชายป่า ข้าพเจ้าจะไม่เพียงแต่ยอมให้กระเป๋าสเงินเพราะถูกบังคับเท่านั้นหรือ..... ปืนที่กองโจรถืออยู่ในมือก็เป็นอำนาจอย่างหนึ่งเช่นกัน เรามายอมรับเสียเถิดว่ากำลังไม่ได้ก่อให้เกิดสิทธิและเราจะต้องยอมเชื่อฟัง ก็เฉพาะแต่อำนาจอันชอบธรรมเท่านั้น”²³

6. อุดมการณ์ประชาธิปไตยเชื่อว่า สถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เป็นกลไกของรัฐนั้นมีอยู่เพื่อรับใช้บุคคลในสังคม คนเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลก็เพราะเขาคิดว่ารัฐบาลจะเป็นเครื่องมือในการที่จะช่วยให้เขามีชีวิตที่ดีกว่าแต่ก่อน มีเสรีภาพ ความมั่นคงปลอดภัยในทรัพย์สินแทนที่จะเป็นความคิดแบบคอมมิวนิสต์ หรือฟาสซิสต์ที่ถือว่ารัฐเป็นนายประชาชนเป็นว่าที่ต้องคอยรับใช้รัฐ หรือถือคติแบบเฮเกลว่า “ปัจเจกชนแสวงหาเสรีภาพของเขาได้ด้วยการเชื่อฟังอำนาจของรัฐ และการบรรลุถึงเสรีภาพอย่างเต็มที่ได้แก่การตายแทนรัฐ” อุดมการณ์ประชาธิปไตยมีรากฐานอยู่บนความเชื่อแบบเสรีนิยมที่รักเสรีภาพส่วนบุคคล และสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลเหนือสิ่งอื่นใด เมื่อรัฐมีบทบาทเช่นนี้ อำนาจของรัฐก็ควรมีอยู่อย่างจำกัดเช่นกัน อุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม เห็นว่ารัฐควรปล่อยให้เอกชนทำกิจการ และดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ เอง โดยเข้าแทรกแซงน้อยที่สุด รัฐจะเข้าแทรกแซงในวิถีชีวิตและการจัดระเบียบสังคมของคนก็ต่อเมื่อกิจการนั้นเอกชนไม่สามารถจะทำเองได้แล้วเท่านั้น²⁴

²³Rousseau. The Social Contract. ตัดตอนลงใน Ebenstein, pp. 152-157. อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ทางการเมือง”, หน้า 59.

²⁴John Stuart Mill. On Liberty และ Jeremy Bentham A Fragment on Government and An Introduction to The Principles of Morals and Legislation. อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ทางการเมือง”, หน้า 60.

7. อุดมการณ์ประชาธิปไตยเชื่อว่า เนื่องจากรัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้คนในสังคมบรรลุถึงความสุขสมบูรณ์ และรัฐอยู่ได้ด้วยเป้าหมายที่จะคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สิน และการแสวงหาความสุข ดังนั้นประชาชนมีสิทธิที่จะทำการต่อต้านรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว หรือรัฐบาลที่ใช้อำนาจเป็นธรรม ไม่ใช่ธรรมเป็นอำนาจ ความคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีทางการเมืองของจอห์น ล็อก เป็นอย่างมาก โดยล็อกสนับสนุนสิทธิที่จะปฏิวัติล้มล้างรัฐบาลที่ทำผิดสัญญา หรือผิดความมุ่งหมายสำคัญในการก่อตั้งรัฐบาล อุดมการณ์ประชาธิปไตยจะแพร่หลายได้มาก และคงอยู่นานในสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่มีอุดมคติและบุคลิกภาพที่ไม่เป็นอำนาจนิยม กล่าวคือไม่สนใจในฐานะทางสังคมและอำนาจมากจนเกินไป ไม่มีลักษณะที่ชอบคล้อยตามหรือยอมเปลี่ยนความคิดของตนเองง่าย ๆ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า จะมีคนที่มีบุคลิกภาพที่เป็นอำนาจนิยมหรือประชาธิปไตยนิยมแบบเด็ดขาดไปเสียหมด แบบฉบับของอำนาจนิยมและประชาธิปไตยนิยมอยู่ที่ความมากน้อยผู้ที่มีบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตยนั้น ได้แก่ บุคคลซึ่ง

7.1 มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่นิยมการตามความคิดเห็นของผู้อื่น เว้นแต่ว่าจะถูกชักจูงให้คล้อยตามได้ว่าความเห็นนั้นมีเหตุผลควรที่จะเชื่อถือ

7.2 เป็นคนที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพการใหม่ ๆ ได้ง่าย

7.3 มีความรับผิดชอบพร้อมที่จะรับผิดชอบในสิ่งที่เขาได้กระทำลงไป

7.4 ไม่มีอคติต่อศาสนาอื่น หรือถูกเหยียดหยามชนชาติอื่น

7.5 คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่เขาเป็นตัวของเขาเอง

7.6 มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต

7.7 ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่ง่าย ๆ แม้ว่าจะยอมรับอำนาจแต่อำนาจนั้นต้องมีเหตุผลหรือมีความชอบธรรม

ส่วนบุคลิกภาพที่ไม่เกี่ยวข้องต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ได้แก่บุคลิกภาพแบบเผด็จการหรือนิยมอำนาจ ผู้ที่มีทีท่าจะเป็นเผด็จการ(ถ้าเป็นผู้นำ) หรือชอบถูกปกครองแบบเผด็จการ คือบุคคลซึ่ง²⁵

²⁵T.W. Adorno and others, *The Authoritarian Personality*. (Harper & Row, 1950).

อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ทางการเมือง”, หน้า 64.

1. ขอมรับอะไรง่ายๆ ขอมตามสังคมน้อยเสมอ โดยไม่มีความคิดเห็นโต้แย้งต่อค่านิยมของสังคม ทั้งนี้เพราะประเภทนี้ต้องการการยอมรับจากสังคม ต้องการความมั่นคง และไม่สามารถจะพบกับสิ่งที่ตนเองเกิดไปมีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากคนหมู่มากได้

2. มองโลกว่าเต็มไปด้วยความหลอกลวง ไม่นั่นคง ไม่ปลอดภัย ไม่น่าอยู่ ไม่มีอะไรแน่นอน เมื่อมีความรู้สึกเช่นนี้อยู่แล้วก็มักจะเกิดความปั่นป่วนใจ ต้องหันหน้าเข้าหาพึ่งบุคคลหรือสิ่งของเขาไว้คอยยึดมั่นอย่างมมาย

3. เป็นคนที่เคร่งครัดจนเกินไปไม่รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวไม่ค่อยยอมปรับตัว ไม่ค่อยมีจินตนาการจะเรียกว่าพวกอนุรักษนิยมก็ได้ ไม่ค่อยมีปฏิกริยาเท่าไร เป็นพวกทงไม่รู้อร้อน

4. เป็นผู้ที่นิยมชาติจนเกินไป จนใจแคบต่อเพื่อนร่วมโลกคนอื่น ๆ ที่มีเชื้อชาติ ภาษาต่างไปจากตน คนที่มีเชื้อชาติคนละอย่างกับตน หรือมีความคิดเห็นแตกต่างไปจากตนมักจะถูกมองว่าเป็นคนประหลาด น่ากลัว น่าอันตราย

อุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมได้สนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (capitalism) ในระบบทุนนิมนั้นปัจจัยการผลิตเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน ระบบทุนนิยมเป็นโครงสร้างและวิธีการจัดเศรษฐกิจตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย

อุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมที่นำมาใช้เป็นชื่ออ้างในการจัดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยปล่อยให้เอกชนทำการค้าและแสวงหาผลกำไรได้อย่างเสรี เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการทำทหายจากอุดมการณ์อีกอย่างหนึ่ง คือ อุดมการณ์สังคมนิยม แม้ว่าอุดมการณ์สังคมนิยมจะเชื่อในหลักการสำคัญ ๆ ของอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม เช่น ความเสมอภาค เสรีภาพ หลักวิทยาศาสตร์ และการตัดสินใจปัญหาด้วยการใช้เหตุผลและต้องการส่งเสริมให้คนในสังคมนีมีความสุขสมบูรณ์ และได้รับความยุติธรรมด้วย แต่อุดมการณ์สังคมนิยมแย้งว่าการที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยดั้งเดิมจะบรรลุถึงเป้าหมายได้นั้น จำเป็นจะต้องสลัดวิธีการแบบเสรีนิยมที่นำมาใช้จัดระเบียบเศรษฐกิจอันเป็นรากเงาของทุนนิยมเสียก่อน

อุดมการณ์สังคมนิยมประชาธิปไตย (Democratic Socialism)

พจนานุกรมเวบสเตอร์ได้ให้คำจำกัดความของ สังคมนิยม ว่าเป็นทฤษฎีทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง ที่เกี่ยวกับการจัดรูปสังคมเสียใหม่ ซึ่งให้รัฐบาลควบคุมกิจกรรมเศรษฐกิจเพื่อก่อให้เกิดสภาพซึ่งมีการร่วมมือกันมากกว่าการแข่งขัน และให้คนทำงานมีโอกาสนในชีวิตและได้รับค่าตอบแทนจากการทำงานนั้นโดยเท่าเทียมกัน²⁶

อุดมการณ์สังคมนิยม ทำทนายอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมในข้อที่ว่าภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้น การปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำโดยเสรี โดยที่รัฐไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับนั้นก่อให้เกิดการเอาเปรียบกัน ผู้ที่มีทุนและเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญมีอำนาจทางเศรษฐกิจมาก ครอบงำที่อำนาจทางเศรษฐกิจยังคงอยู่ในมือคนเพียงไม่กี่คนการที่จะหวังให้มีความเสมอภาคทางการเมือง หรือให้เกิดความยุติธรรมแก่คนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นคงจะเกิดขึ้นได้ยาก

อุดมการณ์สังคมนิยมอาจกลายเป็นอุดมการณ์คอมมิวนิสต์หรือฟาสซิสต์ไป ถ้าไม่ย่ำว่าการควบคุมของรัฐบาลที่มีต่อระบบและการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจนั้น จะต้องไปตามมรรคาของอุดมการณ์สังคมนิยมประชาธิปไตย จะต้องให้มีการแข่งขันเหลืออยู่บ้างในระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ถึงแม้ว่าหลักการใหญ่จะสนับสนุนให้มีการร่วมมือกัน (cooperation) มากกว่าการแข่งขัน (competition) ก็ตาม นอกจากนี้ การควบคุมของรัฐบาล (government control) ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นการที่รัฐเข้าไปเป็นเจ้าของกิจการทั้งหลายเสียเอง การถือกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนหรือของสังคม (social ownership) นั้นไม่ได้หมายความว่ารัฐเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์เสียเอง (government ownership) เสมอไป ชุมชนอาจเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินร่วมกันโดยรัฐไม่มาเกี่ยวข้องได้เช่นในระบบสหกรณ์ เป็นต้น

²⁶ Norman Thomas. Democratic Socialism : A New Appraisal (New York, 1953). อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, “อุดมการณ์ทางการเมือง”, หน้า 68.

สัมพันธภาพของอุดมการณ์ทางการเมือง

อุดมการณ์ทางการเมืองที่นับว่ามีความสำคัญต่อ โลกนับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ อุดมการณ์ประชาธิปไตยและอุดมการณ์เผด็จการ อุดมการณ์ทางการเมืองทั้งสองนี้เป็น อุดมการณ์ทางการเมืองแนวใหญ่ที่มีสาขาแตกย่อยมากมาย การศึกษาอุดมการณ์ประชาธิปไตย และเผด็จการต้องศึกษาในลักษณะเป็นสัมพันธภาพหรือมีความเชื่อมโยงต่อกันดังในตัวแบบ ดังนี้²⁷

สัมพันธภาพของประชาธิปไตยกับเผด็จการ
 ประชาธิปไตย _____ เผด็จการ

เน้นเสรีภาพของประชาชน ทางสายกลาง เน้นอำนาจบังคับของชนชั้นนำ

ประชาธิปไตยและเผด็จการต่างก็เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองเหมือนกัน แต่มีหลักการ วิธีการและความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน หรืออุดมคติแตกต่างกันมาก อุดมการณ์แบบ ประชาธิปไตยเป็นอุดมการณ์ที่เพื่อประชาชนโดยเฉพาะ แต่อุดมการณ์แบบเผด็จการเพื่อผู้เผด็จ การเท่านั้น ดังปรากฏว่าประชาธิปไตยนั้นศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ ในสติปัญญา การ รู้จักใช้หลักเหตุผล ตลอดจนการมองโลกในแง่ดีว่าสามารถร่วมมือร่วมใจกันทำงานเพื่อความ สุข ส่วนรวมได้ แต่ลัทธิเผด็จการกลับไม่มีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ โดยเชื่อมั่นว่าผู้นำ เท่านั้นที่มีสติปัญญาเหนือมนุษย์ทั้งปวง ดังนั้นผู้เผด็จการจึงควรปกครองประเทศ นอกจากนั้น เผด็จการยังเชื่อว่าความมีเสรีภาพของมนุษย์มิใช่เป็นสิ่งดีงาม แต่เป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความ วุ่นวายในสังคม และไม่เชื่อว่าคนจะมีความเท่าเทียมกันตามกฎหมายและทางการเมือง เพราะชน

²⁷ จรูญ สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518).

ชั้นนำย่อมมีความฉลาดกว่าสามัญชน จึงควรมีอภิสิทธิ์ในการบริหารประเทศและอำนาจในการบริหารก็ไม่ต้องมาจากความยินยอมของราษฎร แต่มาจากการมีอะไรพิเศษเหนือมนุษย์ของผู้เผด็จการ ดังนั้น ประชาชนจึงไม่มีสิทธิคัดค้านหรือล้มล้างรัฐบาล แต่ประชาธิปไตยไม่มีอุดมการณ์เช่นนี้ โดยกลับเชื่อว่าเสรีภาพเป็นสิ่งดีงาม นำมาซึ่งความเจริญและความสงบสุขแห่งสังคม มนุษย์ต้องมีความเท่าเทียมกันตามกฎหมายและการเมืองเพราะถ้าบุคคลไม่เชื่อฟังกฎหมายเสียแล้วคนจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้อย่างไร นอกจากนั้นอำนาจในการบริหารประเทศก็มาจากประชาชน ประชาชนจึงสามารถล้มล้างรัฐบาลที่ไม่ชอบธรรมได้ทุกเมื่อ

อย่างไรก็ดี มนุษย์ทุกคนมิใช่จะมีอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งอย่างใดอย่างแข็งขันโดยปกติแล้วบุคคลมักจะมีอุดมการณ์ค่อนข้างไปทางหนึ่งทางใดเท่านั้น หมายความว่าเขาอาจมีอุดมการณ์เผด็จการบ้างก็ได้ เมื่อเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นมาจึงมีการตั้งศัพท์ขึ้นมาเพื่อใช้เรียกอุดมการณ์เหล่านั้นให้แตกต่างกันออกไป จะได้ง่ายต่อความเข้าใจของประชาชน แต่ก่อนที่เราจะไปถึงจุดนั้นเราจะต้องคำนึงถึงว่าการศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างในตัวเองแบบที่ 5 ในลักษณะเส้นตรง (linear) มีข้อบกพร่องตรงที่พิจารณาได้เพียง 2 ทิศทางหรือมิติ เพื่อให้การมองภาพได้ 4 มิติ (dimensions) เราจะต้องเพิ่มเกณฑ์การพิจารณาอุดมการณ์ทางการเมือง คือความนิยมซ้ายและความนิยมขวา (leftism and rightism) ดังปรากฏในตัวเองแบบที่ 2²⁸

สัมพันธภาพของความนิยมขวาและซ้าย

ความนิยมซ้าย _____ ความนิยมขวา

เน้นการเปลี่ยนแปลง

ทางสายกลาง

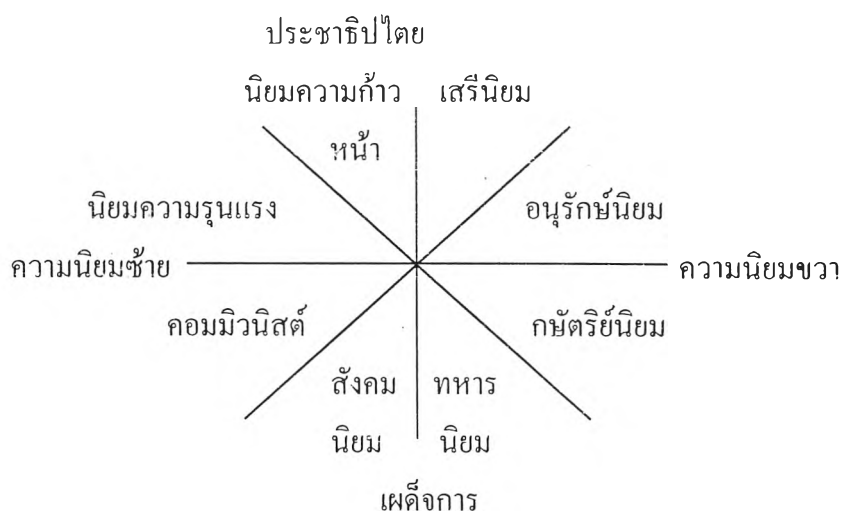
เน้นการรักษารูปแบบเดิม

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

คำว่าความนิยมซ้ายและความนิยมขวา เริ่มใช้ในประเทศฝรั่งเศสเป็นประเทศแรก กล่าวคือ ภายหลังจากการปฏิวัติเมื่อปี พ.ศ. 2332 ได้มีการประชุมรูปครึ่งวงกลม ปรากฏว่าประชาชนที่ต้องการรักษาระบอบการปกครองเดิมนั่งทางขวามือของประธานสภา ส่วนประชาชนที่ต้องการเปลี่ยนระบอบการปกครองนั่งอยู่ทางซ้ายมือของประธานสภา พวกนั่งทางขวามือของประธานสภา พวกนั่งทางขวามือโดยมากเป็นนายทุนผู้มั่งคั่ง และผู้ที่เคยได้รับอภิสิทธิ์จากระบอบการปกครองเก่า จึงต้องการที่จะรักษาระบอบเก่า ซึ่งมีจักรพรรดิเป็นประมุขของชาติ ส่วนพวกนั่งทางซ้ายมือ ได้แก่ พวกนายทุนชั้นกลางที่ต้องการมีการปกครองแบบสาธารณรัฐ โดยมีประธานาธิบดีเป็นประมุข มิใช่พวกสังคมนิยมแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้พวกที่ต้องการรักษาการปกครองระบอบเดิมจึงถูกเรียกว่าพวกนิยมขวา (rightist) ส่วนผู้ที่ต้องการเปลี่ยนระบอบการปกครองจึงถูกเรียกว่า พวกนิยมซ้าย (leftist)

เมื่อมีการเพิ่มอีกสองมิติขึ้นมาเช่นนี้ ทำให้ตัวของอุดมการณ์ทางการเมืองมีความสมบูรณ์ขึ้นในระดับหนึ่ง คือสามารถพิจารณาอุดมการณ์ทางการเมืองออกเป็น 4 มิติ และแปลทิศทาง ดังปรากฏในตัวแบบที่ 3²⁹

สัมพันธภาพ 4 มิติของอุดมการณ์ทางการเมือง

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

ในตัวอย่างที่ 3 อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ขยายไปถึง 2 มิติ คือมีตั้งแต่มิติที่นิยมขวาไปจนถึงมิติที่นิยมซ้าย กล่าวคือ โดยความหมายของประชาธิปไตยอย่างแท้จริงแล้วเป็นอุดมการณ์ที่ยึดมั่นในเสรีภาพของประชาชนเป็นสำคัญ แต่วิธีการของประชาธิปไตยอาจมีหลายวิธีการเพื่อให้บรรลุซึ่งเสรีภาพ คือมีทั้งที่นิยมการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงจนถึงแบบค่อยเป็นค่อยไป ถ้านิยมการเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิรูป ก็เรียกว่าพวกนิยมความก้าวหน้าถ้านิยมการเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติอย่างถอนรากถอนโคน ก็เรียกว่าพวกนิยมความรุนแรง แต่ทั้งสองพวกนี้ยังนิยมการมีเสรีภาพและความเสมอภาพในการปกครอง ส่วนพวกที่เรียกว่านักเสรีนิยมนั้นมีลักษณะนิยมการปฏิรูปเช่นเดียวกับพวกนิยมความก้าวหน้า แต่การปฏิรูปเป็นผลมาจากการใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาเท่านั้น เพราะบูชาเสรีภาพเหนือสิ่งอื่นใดและใครจะมาล่วงละเมิดมิได้ ในขณะที่พวกนิยมความก้าวหน้าอาจจะชอบเสรีภาพแต่ก็ไม่ถึงขนาดบูชาอย่างพวกเสรีนิยม ส่วนพวกที่เรียกว่านักอนุรักษนิยมนั้น แม้จะยังชอบเสรีภาพแต่ก็ไม่ถึงขนาดบูชาเหมือนพวกเสรีนิยม ส่วนพวกที่เรียกว่านักอนุรักษนิยมนั้นแม้จะยังชอบเสรีภาพแต่ก็ยังชอบการอนุรักษ์ระบบการเมืองการปกครองดั้งเดิม เป็นพวกที่ไม่ค่อยนิยมความเปลี่ยนแปลง ถ้าจะเปลี่ยนก็ต้องเป็นผลมาจากสิ่งอื่นอย่างเดียวกับพวกเสรีนิยม เพราะคนพวกนี้ไม่ได้ถือว่าการเปลี่ยนแปลงสำคัญ แต่ถือเสรีภาพและความสงบสุขเป็นเป้าหมาย

ส่วนอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเผด็จการก็ได้ขยายออกไปถึง 2 มิติเช่นเดียวกัน คือตั้งแต่มิติที่นิยมขวาไปจนถึงมิติที่นิยมซ้าย กล่าวโดยความหมายของเผด็จการแล้วเป็นอุดมการณ์ที่ไม่ให้เสรีภาพแก่ประชาชนคือนิยมการใช้กำลังบังคับผู้อยู่ใต้การปกครอง แต่วิธีการใช้การบังคับนี้มีได้หลายประการ ถ้าเป็นแบบกษัตริย์นิยมก็มีลักษณะอนุรักษนิยมระบบการเมืองการปกครองแบบดั้งเดิมไว้อย่างนักอนุรักษนิยม แต่กษัตริย์นิยมเป็นอุดมการณ์ปกครองด้วยอำนาจเด็ดขาดของบุคคลเพียงคนเดียว แม้ว่าอริสโตเติลจะอ้างว่าการปกครองแบบนี้เพื่อราษฎร³⁰ ก็เป็นการมองโดยเอาจุดหมายปลายทางเป็นที่ตั้ง แต่วิธีการนั้นก็ยังคงเป็นเผด็จการอยู่นั่นเอง

³⁰ พลัคคิต จิรไกรศิริ. ความคิดทางการเมืองตะวันตก. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ข่าวทหารอากาศ, 2522). หน้า 57- 67 .

ถ้าเป็นแบบทหารนิยมก็มีลักษณะเผด็จการทางทหาร คือมีลักษณะคล้ายคณาธิปไตย จะแตกต่างกันก็ตรงที่ว่าคณาธิปไตยเป็นรูปการปกครองแบบเผด็จการโดยพลเรือน แต่การปกครองแบบทหารนิยมเป็นเผด็จการ โดยกลุ่มทหารซึ่งต้องการรักษาระบบเดิมไว้อย่างมั่นคง และต้องการพัฒนาเทคโนโลยีของอุตสาหกรรมทางทหาร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสู้รบ อย่างไรก็ตามก็ถือคณาธิปไตยเป็นเผด็จการที่มีได้มุ่งเน้นการปกครองเพื่อประชาชนอย่าง กษัตริย์นิยม แต่ปกครองเพื่อพวกพ้องของตนสร้างสรรค์ก็เฉพาะองค์การทหารให้ทันสมัยและ เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยไม่สนใจองค์การของพลเรือนอื่น ๆ

ถ้าเป็นแบบสังคมนิยมก็มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะ ในด้านเศรษฐกิจ เพราะอุดมการณ์แนวนี้มีความยึดมั่นว่า ระบบการเมืองจะมีระเบียบและ ประชาชนจะมีความสุขไม่ได้ตราบดีที่ระบบเศรษฐกิจยังอยู่ในมือของนายทุนเพียงกลุ่มเดียว เพราะชนชั้น ผู้มั่งคั่งเหล่านี้จะเห็นแก่ตัวและเห็นแก่ได้จนกระทั่งไม่ต้องการอะไรอื่นนอกจากการ บุคริควมวลาชนผู้ขายแรงงานเป็นเครื่องยังชีพ สังคมนิยมจึงต้องการใช้การเมืองไปเปลี่ยนระบบ เศรษฐกิจให้เป็นแบบบังคับ อย่างไรก็ตามก็สังคมนิยมจึงมีลักษณะเป็นเผด็จการโดยตัวของมันเอง มากกว่าประชาธิปไตย³¹

ถ้าเป็นแบบคอมมิวนิสต์มีลักษณะเป็นเผด็จการเบ็ดเสร็จ คือ คำว่าคอมมิวนิสต์ตาม ศัพท์หมายถึงความคิดในอุดมคติแบบหนึ่งคล้ายโลกพระศรีอารย์ อุดมการณ์คอมมิวนิสต์มีผลใน การสร้างรูปการปกครองที่ผันแปรไปตามแนวทางของอุดมการณ์นั้น เช่น การยึดถือว่าสถาบัน การเมืองที่สำคัญที่สุดคือ พรรคคอมมิวนิสต์ หน่วยการปกครองต่างๆ เช่น องค์กรรัฐบาลก็ ต้องอยู่ภายใต้พรรคทั้งสิ้น พรรคคอมมิวนิสต์เป็นพวกหัวรุนแรงที่ต้องการทำลายล้างโครงสร้างเดิม ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมลงไปให้หมด แล้วสร้างสรรค์กันใหม่เพื่อไม่ให้เหลือระบบเดิม ของทุนนิยมอยู่เลย การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงแบบนั้นต้องใช้อำนาจขั้นหนึ่ง

³¹ Joseph A. Schumpeter. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. (New York : Harper & Row, 1942). อ้างถึงใน จรูญ สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร”, หน้า 131.

ไม่ใช่แค่จัดการธรรมดา แต่ต้องเป็นเผด็จการเบ็ดเสร็จจึงจะสามารถทำได้ ความรุนแรงที่ใช้ก็มีใช้ ปลดปล่อยให้ประชาชนผู้ใช้ แรงงานเป็นไทแก้ตัว แต่เป็นการปลดปล่อยจากมือของนายทุน มาสู่ผู้ใช้แรงงานใหม่ของพรรคคอมมิวนิสต์ กรรมาชีพและชาวนายังต้องขายแรงงานให้แก่รัฐ ในราคาที่รัฐกำหนด เพื่อสร้างรัฐในอุดมคติของผู้นำพรรคต่อไป³²

อย่างไรก็ตาม การศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและยุ่งยากมาก เพราะคำว่า อุดมการณ์มีความหมายลึกซึ้งตั้งแต่เป็นอุดมคติเลยไปจนถึงให้มีการปฏิบัติตาม อุดมคตินั้น ๆ³³ และมนุษย์แต่ละคนก็มีใจจะมีอุดมการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดที่แน่ชัดประกอบกับ อุดมการณ์บางครั้งก็มีใจเป็นนามธรรมที่คงที่อยู่หนึ่ง ซึ่งประเทศที่มีอุดมการณ์อย่างแน่นอนและ แจ่มชัดย่อมสามารถสร้างกระบวนการทางการเมืองได้อย่างเป็นระบบ แต่เนื่องจากอุดมการณ์ทางการเมืองมิใช่สิ่งที่อยู่คงที่ อุดมการณ์ทางการเมืองจึงมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงได้ใน แต่ละระบบการเมือง

การเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ทางการเมือง

ในทุกอุดมการณ์ทางการเมืองจะมีการกำหนดลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และหน้าที่ภายในระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงภายในอุดมการณ์ จึงเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยที่แฝงเร้นอยู่ในทุกอุดมการณ์และมี ลักษณะ ดังนี้

1. อุดมการณ์ทางการเมืองจะกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่จะนำมาให้แก่ สังคม ทิศทางที่ว่่านั้นมีอยู่ 2 ประการคือ ก้าวหน้าและถดถอย แต่ความก้าวหน้าและถดถอยนี้ บางครั้งก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และเวลา เพราะอุดมการณ์หนึ่ง ๆ อาจเหมาะสมสำหรับช่วงเวลาหนึ่งพอเวลาผ่านไป อุดมการณ์เดิมอาจถดถอยไปจนไม่อาจนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่

³² William Ebenstein. Today's ISMS. (New Jersey : Prentice - Hall Inc., 1967).

อ้างอิงใน จรูญ สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร”. หน้า 131.

³³ Jorge Larrain. The Concept of Ideology. (London : Hutchinson & Co., 1979),

pp.1. อ้างอิงใน จรูญ สุภาพ, “หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร”, หน้า 131.

ก้าวหน้าได้ ถ้ายังคงใช้อุดมการณ์นั้นต่อไปก็จะประสบความสำเร็จได้ ดังนั้นในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีทั้งอุดมการณ์ที่ก้าวหน้าและอุดมการณ์ที่ล้าหลัง ปัจจัยที่ทำให้บุคคลไปยึดอุดมการณ์ใด อุดมการณ์หนึ่งอาจมีหลายประการ เป็นต้นว่าการศึกษา เพศ ชนชั้น ฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ สถานที่อยู่อาศัย³⁴

2. อุดมการณ์ทางการเมืองจะกำหนดระดับของความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงให้แก่สังคม คือบางอุดมการณ์ก็สามารถกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากบาง อุดมการณ์ก็มีความสามารถกระตุ้นพลเมืองน้อย ที่เป็นเช่นนี้น่าจะมาจากเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองอาจไม่เหมือนกัน บางอุดมการณ์ให้สัมเลิกรวมสิทธิในทรัพย์สินเพื่อให้อำนาจรัฐได้เข้าควบคุมและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ บางอุดมการณ์ก็ให้เสรีภาพในเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเพื่อให้อำนาจรัฐได้เข้าควบคุมและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ บางอุดมการณ์ ก็ให้เสรีภาพในเรื่องกรรมสิทธิ์ของทรัพย์สินและการประกอบการค้าขาย บางอุดมการณ์ให้สิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งโดยเสรี บางอุดมการณ์ก็ใช้วิธีการบังคับให้ประชาชนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งบุคคลที่พรรคส่งเข้าไปสมัครตามจำนวนที่กฎหมายระบุไว้ เมื่อเป้าหมายนี้แตกต่างกัน แรงกระตุ้นที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็แตกต่างกันไปด้วย

3. อุดมการณ์ทางการเมืองจะกำหนดอัตราความรุนแรงและความเร็วของการเปลี่ยนแปลงดังจะเห็นว่า บางอุดมการณ์ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างรุนแรงและฉับพลัน บางอุดมการณ์ก็ต้องการมีการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างสงบและค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้อาจมีข้อสังเกตเบื้องต้นว่าการเปลี่ยนแปลง ที่รุนแรงมักต้องมีการทำลายกันมากและการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเกินไปอาจก่อให้เกิดผลเสียตามมาภายหลัง ซึ่งทำให้ต้องมีการแก้ไขอีกมากมาย แต่การเปลี่ยนแปลงอย่างสงบและค่อยเป็นค่อยไป แม้จะดูช้าไม่ทันใจก็มีความมั่นคงและความรอบคอบกว่า ผลที่ได้รับอาจจะช้าแต่ก็ให้ประโยชน์ที่แน่นอนกว่า

³⁴ จรูญ สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์ภาคพิศดาร. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518).

4. อุดมการณ์ทางการเมืองจะกำหนดวิธีการเปลี่ยนแปลงด้วย คือถ้าเป็นอุดมการณ์ของชาติ วิธีการเปลี่ยนแปลงสังคมต่าง ๆ ก็มักถูกต้องตามกฎหมายหรือเป็นทางการ ถ้าเป็นอุดมการณ์อื่น ๆ ก็อาจมีวิธีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เป็นทางการแต่ก็อาจจะถูกต้องตามกฎหมายได้ ถ้ามีวิธีการที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย โดยส่วนใหญ่รัฐบาลมักจะทำการปราบปรามอุดมการณ์ตรงกันข้ามที่ไม่ถือว่าเป็นอุดมการณ์ชาติเพราะอาจทำให้เกิดความปั่นป่วนขึ้นมาในบ้านเมืองได้

อุดมการณ์ทางการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ลักษณะพิเศษของสังคมไทย

ลักษณะเด่นของสังคมไทยในฐานะที่เป็นสภาพแวดล้อมของระบบการเมืองซึ่งมีส่วนกระทบถึงอุดมการณ์ทางการเมือง คือ

1. สังคมไทยเป็นสังคมที่มีวิวัฒนาการเป็นเวลายาวนาน สถาบันหลัก เช่น ศาสนา วัฒนธรรม ระบบการปกครอง มีความต่อเนื่องในที่นี้หมายถึงเนื้อหาและลักษณะสำคัญของสถาบัน มิได้หมายความถึงการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบและการจัดรูปองค์กรทางการเมืองใหม่ แต่ลักษณะของการของการรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง และกลุ่มบุคคลกลุ่มเล็ก โดยมีได้แพร่ขยายขอบเขตของวงการเมืองออกไปนอกเขตเมืองหลวง หรือการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองที่แท้จริง ในขณะที่วิธีการใหม่ ๆ หรือสถาบันทางการเมืองใหม่ ๆ ซึ่งเกิดขึ้นตลอดระยะเวลาของการที่สังคมไทยคงตัวอยู่ได้นั้นขาดความต่อเนื่อง (ระบบรัฐสภา พรรคการเมือง การเลือกตั้ง) ทางด้านวัฒนธรรมและประเพณีนั้น แม้ว่าอารยธรรมตะวันตกจะเข้ามา มีอิทธิพลในระยะ 80 ปี ผ่านมา แต่คนไทยก็มีอิสระที่จะเลือกรับเอาอารยธรรมบางอย่าง และปฏิเสธคตินิยมทางตะวันตกบางอย่างได้ โดยคงลักษณะดั้งเดิมของประเพณีไทยไว้เป็นส่วนใหญ่

2. สังคมไทยเป็นสังคมที่มีเอกภาพมากเมื่อเทียบกับสังคมของประเทศที่มีลักษณะเป็น plural society กล่าวคือ แม้ว่าจะมีความแตกต่างทางภาษาและเชื้อชาติในบางท้องถิ่นและ บางภาคของประเทศ แต่ก็ไม่ถึงกับจะเรียกได้ว่าเป็นสังคมแบบพหุเชื้อชาติ (plural society)³⁵

³⁵ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย. (กรุงเทพฯ : ดวงดีการพิมพ์, 2523). หน้า 238.

3. สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศกระจัดกระจายกันอยู่ตามชนบทการประกอบอาชีพทางการทำนาของชาวนชนบทแยกกันอยู่ และการมีความคิดผูกพันแนบแน่นอยู่กับชะตากรรม พรหมลิขิต มีบุคลิกภาพแบบปัจเจกชนนิยมสูง คิดแก้ปัญหาในระยะสั้นไม่มองปัญหาในระยะยาว ขาดระเบียบวินัย มีอิสระเสรีสุดโค้ง³⁶ ทำให้ชาวนาไม่อยู่ในฐานะที่จะจัดตั้งรวมกลุ่มกันอย่างมีระเบียบ ในขณะที่คนกลุ่มน้อยที่ถืออำนาจการปกครองตลอดมาแต่ละยุคสมัยมีการจัดตั้งอย่างเป็นระเบียบ ในรูปการจ้องคักการทางการปกครองเพื่อควบคุมกำลังคนในสังคมเป็นระบบเจ้านาย ไพร่

4. สังคมไทยมีการแบ่งชนชั้นทางสังคมที่ไม่เคร่งครัดตายตัวจนบุคคลในสังคมไม่สามารถเลื่อนฐานะสูงขึ้นไปได้ เหมือนกับสังคมอื่น (เช่น อินเดีย) แม้ว่าจะมีชนชั้นผู้ดีหรือขุนนาง และไพร่ แต่ลักษณะของชนชั้นก็ไม่ได้ปิดโอกาสสำหรับการเลื่อนไหวทางสังคม หากมีความคล่องตัวสูง ดังนั้น ความสามารถในการดูคักพลังความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในกลุ่มคนที่จัดเป็นชนชั้นไพร่ฟ้าของสังคมเจ้านายหรือขุนนาง จึงมีสูงพอที่จะเปลี่ยนฐานะความเป็นอยู่ของบุคคลได้ภายในชั่วอายุคน ๆ เดียว

5. สังคมไทยมีสถาบันที่มีอำนาจและอิทธิพลครอบคลุมชีวิตของคนไทยซึ่งสำคัญและมีความต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานอยู่ 2 สถาบันใหญ่ คือ ระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งมีระบบราชการเป็นเครื่องมือสำคัญกับสถาบันศาสนาพุทธ อิทธิพลของสถาบันทั้ง 2 นี้ มีความสัมพันธ์เกื้อกูลต่อกันในการสร้างระบบความเชื่อของประชาชน ในความยิ่งใหญ่ของอำนาจและความเชื่อทางศาสนา ซึ่งไม่ใช่ความเชื่อทางศาสนาพุทธที่แท้จริงและบริสุทธิ์ หากเป็นความเชื่อแบบชาวบ้านในเรื่อง บุญ-กรรม รวมเข้ากับความเชื่อในโชคลาง ไสยศาสตร์และความเร้นลับของโลกและจักรวาล ซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์พัฒนาการของสังคมไทยเป็นไปในลักษณะวิวัฒนาการมากกว่าการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรงและกระทันหัน

³⁶เหมาเซตุง ได้แสดงความเห็นในทำนองเดียวกันนี้เกี่ยวกับจุดอ่อนของชาวนาไว้ใน Mao Tse - Tung. *Selected Works*. (New York : International Publishers, 1954), pp. 15. อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย”, หน้า 238.

6. การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ก่อให้เกิดผลในการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และระบบความเชื่อหรือประเพณีดั้งเดิมที่แท้จริง ยังไม่เคยเกิดขึ้นในสังคมไทย ทั้งนี้ไม่มีข้อยกเว้นแม้แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หรือการปฏิวัติของนิสิตนักศึกษา ประชาชน ในเดือนตุลาคม 2516

7. ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจยังไม่เปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพ มีแต่การเปลี่ยนแปลงทางด้านปริมาณ และวิธีการผลิตบางประการ การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีแผนซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อ 10 กว่าปีมาแล้วไม่ได้มีผลทำให้กระจายรายได้ไปสู่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศดีขึ้นในระยะเดียวกันการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม มีส่วนทำให้เกิดลักษณะเศรษฐกิจอุตสาหกรรม

8. การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ประสบความสำเร็จในการสร้างสถาบันทางการเมืองที่มั่นคง อำนาจอธิปไตยอยู่ในมือคนกลุ่มน้อยที่แสวงหาผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม และไม่ปล่อยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง การปกครองขาดอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีเป้าหมาย แต่ระบบการปกครองตลอดจนการใช้อำนาจทางการเมืองได้รับการรักษาไว้ได้เป็นเวลานาน เพราะอิทธิพลของความเชื่อและทัศนคติดั้งเดิม ซึ่งทำให้คนในสังคมเกรงกลัวอำนาจ ขาดการรวมกลุ่มขาดอุดมการณ์ร่วมในการต่อสู้ หรือท้าทายอำนาจรัฐ

9. สังคมไทยมีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวสูง ประกอบกับสถาบันนี้ยังคงอยู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน ทำให้ประชาชนมีศรัทธามีความเชื่อมั่นและทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ร่วมของชนในชาติ ตลอดจนเป็นอุปกรณ์ในการให้ความชอบธรรมแก่รัฐบาลและระบบข้าราชการด้วย

ฉะนั้นบทบาทของอุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับระบบการเมืองเป็นหลักการสำคัญในการจัดระเบียบการปกครอง กำหนดกติกาทางการเมือง วางแนวทางและวิธีการเกี่ยวกับบทบาทของสถาบันทางการเมือง ตลอดจนความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสถาบัน อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นระบบความเชื่อ ความคิด และทัศนคติทางการเมืองของคนในสังคมซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการหล่อเลี้ยงระบบการเมือง ช่วยสร้างเสริมความชอบธรรม ก่อให้เกิดการยอมรับความเห็นพ้องต้องกันในหมู่ชนในสังคมในคุณประโยชน์ของระบบการเมืองที่สังคมนั้นนำมาใช้เป็นกติกาทางการเมืองปกครอง ดังนั้น การพิจารณา “การเมือง” ของสังคมหนึ่ง ๆ ว่าในเนื้อแท้แล้วมีลักษณะเช่นใด จึงจะต้องพิจารณาการเมืองในส่วนที่เป็น

รูปแบบกับอุดมการณ์ในฐานะเนื้อหา หรือวิถีชีวิตทางการเมือง ทักษะของคนที่มีต่อ การเมือง ควบคู่กันไปสังคมหนึ่งอาจนำเอาระบบการเมืองแบบหนึ่งมาใช้แต่อาจเป็นรูปแบบทางการเมืองที่ ถูกนำมาใช้ในสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่มีความเชื่อและความคิดต่อการเมืองในลักษณะตรงกัน ข้ามกับรูปแบบทางการเมืองที่เป็นระบบนั้น

การศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองในสังคมไทยจึงพิจารณาตามหลักการที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้นและมีการวิเคราะห์ดังนี้

1. รูปแบบทางการเมืองที่เป็นมาต่อเนื่องกันอย่างยาวนานในสังคมไทยนั้นมีลักษณะ อย่างไร
2. ระบบความคิด ความเชื่อของคนในสังคมเป็นอย่างไร สอดคล้องต่อรูปแบบ การเมืองดั้งเดิมหรือไม่
3. รูปแบบทางการเมืองที่ถูกนำมาใช้ใหม่มีลักษณะอย่างไร เกิดขึ้นอย่างไร โดยวิวัฒนาการหรือโดยการลอกเลียนแบบอย่างสังคมอื่น
4. รูปแบบการเมืองใหม่นั้นเปลี่ยนแปลงไปโดยที่ระบบความคิดความเชื่อดั้งเดิมที่เคย หล่อเลี้ยงจรจรโลงระบบเก่าอยู่ได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยหรือไม่³⁷

³⁷ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย. (กรุงเทพฯ : ดวงดีการพิมพ์ , 2523), หน้า 240.

จากแนวทางดังกล่าวมีข้อสังเกตดังนี้

1. ระบบการเมืองดั้งเดิมที่มีความต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเริ่มต้นจากสมัยอยุธยา จนถึงปี พ.ศ. 2475 มีลักษณะรวมอำนาจทั้งหมดในสังคมไว้กับบุคคลคนเดียว หรือกลุ่มบุคคลกลุ่มเล็ก (พระมหากษัตริย์และในบางระยะพระมหากษัตริย์ร่วมขุนนาง) ใดๆ ก็ตามอำนาจเด็ดขาดหรือความเป็น “เจ้าชีวิต” ของพระมหากษัตริย์ในหลายสมัย เป็นอำนาจเด็ดขาดในทางทฤษฎี ในทางปฏิบัติผู้ใช้อำนาจพยายามจำกัดวิธีการขอบเขตของการใช้อำนาจนั้น โดยความรู้สึกสำนึก ส่วนตัวเอง แม้ว่าจะยังไม่มีกฎหมายวางขอบเขตการกำหนดการใช้อำนาจนั้น ไว้อย่างเป็นทางการ

2. ระบบความคิด ความเชื่อของคนส่วนใหญ่ในสังคมมีลักษณะสอดคล้องกับระบบการเมือง กล่าวคือ การยอมรับนับถือ เกรงกลัวอำนาจ การแยกตัวและบทบาทของตัวออกจากวงการเมือง ยอมรับฐานะความไม่เท่าเทียมกันที่ปรากฏอยู่ในทางสังคมและการเมือง แม้ว่าจะมีการต่อต้านอำนาจเกิดขึ้นมากในบางระยะแต่มีลักษณะเฉพาะราย จำกัดวงแคบไม่ได้แพร่ขยาย ทั่วสังคม เช่น การเคลื่อนไหวต่อต้านการรวมอำนาจการปกครองไปไว้ที่ส่วนกลางในสมัยรัตนโกสินทร์ของกบฏผีบุญ ทางภาคอีสาน³⁸ กบฏเงี้ยวเมืองแพร่³⁹ และกบฏพระยาแขกเจ็ดหัวเมือง⁴⁰ ลักษณะการเคลื่อนไหวขาดการจัดตั้ง ขาดอุดมการณ์นำ เป็นปฏิกริยาต่อต้านที่ไม่ปะติดปะต่อกันมีความคิดทางด้านบุญญาภิหารเป็นแกนนำให้การต่อสู้มากกว่าความคิดทางการเมืองในระยะต่อมาที่มีการตื่นตัวทางความคิดเกี่ยวกับสิทธิของมนุษย์ (การเรียกร้องให้เลิกทาส) ของขุนหลวงพระไกรสี (เปล่งเวลภาวะ) เทียบวรรณ และความคิดสนับสนุนการเปลี่ยนระบบการปกครอง

³⁸ เตช บุนนาค. “ขบถผีบุญภาคอีสาน ร.ศ. 121” ในสังคมศาสตร์ปริทัศน์. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มิย. - สค. 2510). อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ทางการเมือง”, หน้า 241.

³⁹ เตช บุนนาค. “ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ร.ศ. 121” ในสังคมศาสตร์ปริทัศน์. ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (ก.ย. - พ.ย. 2511). อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ทางการเมือง”, หน้า 241.

⁴⁰ เตช บุนนาค. “ขบถพระยาแขกเจ็ดหัวเมือง” ในวรรณไวทยากร. (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514). อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “อุดมการณ์ทางการเมือง”, หน้า 241.

โดยมีรัฐธรรมนูญของเจ้านายและข้าราชการ (2428)⁴¹ และเทียนวรรณเรียกกร้องให้มีรัฐสภาในรัชการที่ 5⁴² แต่จำกัดวงแคบ ตลอดระยะเวลาตั้งแต่อยุธยาถึงรัตนโกสินทร์คนไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับสังคมในอุดมคติ แต่ความเชื่อนี้ผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับความเชื่อทางศาสนา คือความเชื่อเรื่องโลกพระศรีอารีย์⁴³ ความเชื่อนี้ไม่ได้แปรรูปเป็นความเชื่อหรือความคิดทางการเมืองที่ก่อให้เกิดการกระทำทางการเมือง เพื่อให้บรรลุสังคมพระศรีอารีย์นั้น แต่เป็นความหวังที่เลื่อนลอยและรอคอยให้มาถึงเองโดยไม่ต้องทำอะไร

3. รูปแบบทางการเมืองที่ถูกนำมาใช้ใหม่ตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เป็นระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายหลักในการกำหนดบทบาทอำนาจของสถาบันทางการเมือง อำนาจของพระมหากษัตริย์ถูกจำกัดโดยกฎหมาย หลักนี้มีการนำระบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรมาใช้ และมีรัฐสภา รูปแบบทางการเมืองใหม่นี้ประสบความสำเร็จอย่างสิ้นเชิง รัฐธรรมนูญถูกเปลี่ยนแปลงครั้งแล้วครั้งเล่า มีการเปลี่ยนอำนาจการปกครองด้วยวิธีการที่นอกเหนือ รัฐธรรมนูญหลายครั้งหลายหน (รัฐประหาร - ปฏิวัติ) มีการยุบสภาที่ประกอบด้วยผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน และจัดตั้งสภาที่ประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลแทน บางระยะมีการประกาศใช้กฎอัยการศึก จำกัดสิทธิเสรีภาพทางการเมืองแสดงความคิดเห็นของสื่อมวลชนของประชาชน ห้ามการชุมนุมทางการเมือง ห้ามการจัดตั้งสมาคมทางการเมือง (สมัยจอมพลสฤษดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี) มีการใช้อำนาจเด็ดขาดโดยไม่ผ่านกระบวนการยุติธรรมปกติ

⁴¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย. (พระนคร : อักษรสัมพันธ์, 2512).

⁴² ชัยอนันต์ สมุทวณิช. สรณิพนธ์ของเทียนวรรณ. (พระนคร : องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517).

⁴³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ยูโทเปียในพระสูตร. (อักษรศาสตร์วิจารณ์, 2518).

ตลอดระยะเวลาที่ รูปแบบทางการเมืองเป็นแบบประชาธิปไตย แต่ความเชื่อและแนวความคิดของประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งมีผลทำให้ผู้กุมอำนาจทางการเมืองปกครองสามารถใช้อำนาจเด็ดขาดในทางปฏิบัติได้ไม่ผิดอะไรกับสมัยราชาธิปไตย การที่โลกทัศน์ของคนในสังคมยังคงถูกครอบงำด้วยความคิด-ความเชื่อแบบดั้งเดิม ซึ่งย้ำความไม่เท่าเทียมกันของบุคคลและการนิยามยกย่องเกรงกลัวอำนาจ ทำให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบ และมีลักษณะการปกครองแบบเผด็จการอำนาจนิยมในเนื้อหา⁴⁴ กล่าวโดยสรุปในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองเป็นแบบประชาธิปไตย อุดมการณ์หรือวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยยังไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแต่เฉพาะกลุ่มคนกลุ่มเล็กที่จำกัดมิได้แพร่ขยายไปยังทุกส่วนของสังคม

จากข้อความดังกล่าวแสดงถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม ซึ่งมีผลกระทบต่ออุดมการณ์ทางการเมืองรวมถึงพฤติกรรมทางการเมือง ซึ่งแสดงออกมาจากพฤติกรรมของบุคคลนั้น โดยการแสดงความคิดเห็น สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่สำคัญได้แก่ วัฒนธรรมเศรษฐกิจและกลุ่มผู้ใช้อำนาจทางการเมือง เช่น กลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง รวมถึงตลอดถึงวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้สื่อความหมายที่บรรดานักโฆษณาชวนเชื่อมักจะนำไปใช้แสดงเพื่ออิทธิพลทางการเมือง และที่จะบังคับพฤติกรรมของประชาชน

ดังนั้น วิธีการศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของแต่ละบุคคลนั้น ตามความคิดของนักพฤติกรรมการเมืองนี้ ถือว่า

1. ระบบการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม
2. การเมืองเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ซึ่งแสดงออกถึงอำนาจ อิทธิพล และการบังคับ (power, influence, authority)
3. บุคลิกภาพของบุคคล ทักษะคติ สิ่งแวดล้อมทางกายและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคล

⁴⁴ กมล สมวิเชียร. “วัฒนธรรมทางการเมืองไทย” วรรณไวทยาการ. (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514).

4. มุลเหตุช้กุงใจของบุคคลที่จะแสดงออกหรือมีพฤติกรรมใด ๆ นั้น อาจอยู่ในรูปของการศึกษาข้อเท็จจริงหรือหลักฐานที่พิสูจน์ได้นั้น จะเกี่ยวข้องกับการแสดงออกของบุคคล โดยจะเกี่ยวพันกับปัจจัยของบุคลิกภาพกับสิ่งแวดล้อมประกอบกันไป

และวิชารัฐศาสตร์ในปัจจุบันได้ยอมรับนับถือความสำคัญของอุดมการณ์ที่มีผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองมาก ในสำนักการศึกษาในแนวพฤติกรรม และการทดสอบกับสภาพความเป็นจริง (behavioral and empirical) ได้ถือว่า

1. อุดมการณ์เป็นแรงช้กุงใจ (motivation force) ที่เป็นเสมือนพลังผลักดันที่ทำให้เกิดการกระทำนานาประการในสังคม
2. อุดมการณ์เป็นแรงคลใจ (inspiration) ใ้หม่นุขย์เกิดการเชื่อฟัง และในที่สุดก็จะนำไปสู่หน้า้ความรับผิชอบ
3. อุดมการณ์เป็นลักษณะของความเชื่อถือยึดมั่นที่มีความแน่นอนเป็นอันหนึ่งอันเดียว (consistent and integrated) ซึ่งมีอิทธิพลในการสร้างทัศนคติ (attitude) และ พฤติกรรม (behavior) ของหม่นุขย์ให้เป็นไปในแนวหนึ่งโดยเฉพาะ